

Lunds universitet
Historiska institutionen
HIS K01
Seminarieledare: Eva Helen Ulvros
Handledare: Klas-Göran Karlsson
Uppsattsseminarium: 2013-06-05, kl. 14.15, sal 3

Mellan två helveten

En komparativ studie av kommunism och nazism ur ett polskt perspektiv

Markus Luczak
911015-0076

Innehållsförteckning

1. Inledning	3
1.1 Syfte och frågeställning	4
1.2 Forskningsläge	5
1.2.1 Generationsfrågan	5
1.2.2 Den bristfälliga komparationen	7
1.3 Metod	9
1.4 Källmaterial	11
1.5 Källkritik	13
1.6 Teoretisk utgångspunkt	16
1.6.1 Historiekultur	16
1.6.2 Historiebruk	17
2. Historisk bakgrund	19
2.1 Den nazistiska ockupationen	19
2.2 Den sovjetiska ockupationen	21
2.3 Polonisering – en betydelsefull faktor?	22
3. Resultat och analys	25
3.1 Gulag och koncentrationslägren – helvetena på jorden	26
3.1.1 Dominerande likheter	26
3.1.2 Dominerande skillnader	28
3.2 NKVD och Gestapo – regimernas kirurgiska instrument	32
3.2.1 Dominerande likheter	32
3.2.2 Dominerande skillnader	34
3.3 Stalin och Hitler – de onda ”tvillingarna”	36
3.3.1 Dominerande likheter	36
3.3.2 Dominerande skillnader	39
3.4 Kommunism och nazism – de totalitära ideologierna	41
3.4.1 Dominerande likheter	41
3.4.2 Dominerande skillnader	43
3.5 Teoretisk anknytning	45
4. Avslutande diskussion	49
5. Referenser	52
5.1 Källmaterial	52
5.2 Litteratur	52
5.3 Uppslagsverk	54
5.4 Elektroniska källor	54
6. Bilagor	55
6.1 Bilaga 1: Intyg	55
6.2 Bilaga 2: Intervjuguide	56

1. Inledning

Den historiska tidslinjen präglas av såväl omfattande internationella konflikter som lokala inbördeskrig. Som en följd av detta har de europeiska ländernas kollektiv haft en tendens att identifiera sig med krigsoffrets roll.¹ Ett europeiskt land som kanske fått lida mest genom historien är Polen, vars samhälle har framställt sig som offer för historiska orättvisor sedan 1700-talet då landet delades upp mellan Ryssland, Österrike och Preussen vilket resulterade i att Polen raderades från den europeiska kartans panorama.² Den polska befolkningens långa tradition av frihetskamp grundas på kontinuerliga nationella motgångar – väpnade konflikter och främmande makter har genom tiderna bidragit till kulturella och sociala splittringar inom det polska samhället, såväl som geografiska delningar av territoriet.

Vi behöver inte titta många år tillbaka i tiden för att komma i kontakt med en av de mest omfattande och förödande konflikten i mänsklighetens historia. Den globala konflikt jag här åsyftar är andra världskriget, och i centrum av denna konflikt låg Polen, som genom Molotov-Ribbentroppakten splittrades mellan Nazityskland och Sovjetunionen vilket kom att beröra samtliga aspekter av det polska samhällslivet.³ Detta var fjärde gången i historien som Polen kom att delas mellan främmande makter.

Trots de omänskliga förhållandena som ägde rum i Polen under andra världskriget och åren därpå, har landet och befolkningen lyckligtvis återhämtat sig. Hur dessa brottsregimer kom att påverka det polska samhället finns dock graverat i polackernas kollektiva minne, och nationella historiska medvetande⁴, vilket enligt mig borde utnyttjas inom historievetenskapen. Flera polacker som fick uppleva nazismens och kommunismens terrordåd lever kvar bland oss än idag. Dessa ovärderliga vittnen av historien, såväl som den yngre generationen av polacker, har mycket att berätta och är enligt mig värdefulla för den historievetenskapliga forskningen.

Då jag har en polsk bakgrund, och studerar till gymnasielärare i ämnet historia, är en fördjupning inom den polska historien av intresse för mig. Genom att utnyttja mina språkkunskaper hoppas jag dels kunna bidra med något till den historievetenskapliga forskningen, men även till en utveckling av min personliga ämneskompetens.

---

¹ Klas-Göran Karlsson, *Europeiska möten med historien – Historiekulturella perspektiv på andra världskriget, förintelsen och den kommunistiska terrorn*. Stockholm 2010, s.254.

² Peter Johnsson, *Polen i Historien*, Stockholm 2011, s.21, 164 och 295.

³ Mer om detta beskrivs i avsnitt 2. (Historisk bakgrund).

⁴ Johnsson, (2011), s.19 f.

1.1 Syfte och frågeställning

Andra världskrigets övergripande händelseförlopp är redan ett tämligen utforskat område, både vetenskapligt och biografiskt. Däremot har forskning kring nazism och kommunism ur ett komparativt perspektiv endast nått en begränsad framgång. Den svenske historikern Klas-Göran Karlsson, refererar till den amerikanske historikern Martin Malia, som menar att anledningen till detta kan vara en bristande proportion i jämförelsen mellan de kommunistiska och de nazistiska brotten. Medan nazismen besegrades år 1945, varade Sovjetregimen fram till 1991 vilket ledde till att de nazistiska brottsdokumenten gjordes tillgängliga för allmänheten långt innan de kommunistiska, som låg i säkert förvar bakom de statliga arkivens trösklar.⁵ En annan anledning till den bristfälliga forskningen kring nazism och kommunism inom den komparativa dimensionen är att ämnet har varit ideologiskt och politiskt känsligt⁶, men även på grund av ämnets abstraktionsnivå. Att göra en övergripande jämförelse mellan nazismen och kommunismen bör betraktas som en transnationell uppgift då flera nationer och folkgrupper har en relation till dessa regimer. Det skulle krävas ett samarbete mellan forskare från olika nationer, och med olika kulturell bakgrund för att hantera ämnet, samt uppnå ett legitimt och vetenskapligt resultat.

Karlsson menar dock att denna jämförelse är viktig därför att den kan bidra till nya frågeställningar och perspektiv samt klargöra underförstådda förutsättningar för den historievetenskapliga forskningen.⁷ I föreliggande uppsats har jag därför valt att beträda det komparativa forskningsfältet mellan kommunism och nazism, om än i begränsad utsträckning för att reducera abstraktionsnivån och göra uppgiften så hanterbar som möjligt för mig som enskild forskare. Syftet med denna uppsats är således att undersöka hur olika generationer av polacker ställer sig till specifika aspekter inom kommunismen och nazismen. De frågeställningar som jag valt att förhålla mig till i denna uppsats är följande:

- Hur ser ett urval av polacker på specifika aspekter av kommunismen respektive nazismen?
- Går det att identifiera skillnader och/eller likheter i synen på dessa aspekter inom, och mellan olika generationer av polacker?

---

⁵ Karlsson, (2010), s.349.

⁶ Valter Lundell, *Den goda tanken och den onda erfarenheten: om den kommunistiska brottshistoriens omstridda plats i den svenska historiekulturen*. Lund 2011, s.87.

⁷ Karlsson, (2010), s.373.

De aspekter som jag kommer att fokusera på redovisas i avsnitt 1.3 där jag även redogör för mina metodologiska val. Genom att förhålla mig till dessa frågor hoppas jag kunna måla upp en bild av hur polackerna uppfattar det förflutna. Ett delsyfte med detta arbete blir följaktligen att se vilken kunskap de olika generationerna av polacker har om kommunism och nazism då det krävs grundläggande historisk kompetens för att kunna reflektera över och jämföra dessa regimer. Kanske är det så att polackerna inte vet speciellt mycket om sin dramatiska och nyanserade historia? Genom att besvara dessa frågor hoppas jag kunna bidra med något till den begränsade komparativa forskningen kring kommunism och nazism.

1.2 Forskningsläge

En presentation av tidigare forskning kommer nedan att delas in i två kategorier: dels forskning kring generationsfrågan, och dels forskning kring jämförelsen mellan nazism och kommunism. Denna presentation utgörs dock endast av den mest relevanta och framträdande forskningslitteraturen som jag lyckats komma åt. Viktigt att ta hänsyn till är därför att det finns en större mängd litteratur som behandlar den tematik som jag valt att undersöka.

1.2.1 Generationsfrågan

Då syftet med min uppsats är att undersöka hur olika generationer av polacker tolkar det förflutna, kommer min presentation att koncentreras på forskning som berör generationsfrågan. Det skulle vara ren och skär idioti att beträda detta specifika forskningsfält utan att ens snegla på den polska forskningslitteraturen. Det kanske mest inspirerande, och relevanta verket är *Pamięć zbiorowa społeczeństwa polskiego w okresie transformacji* ("Det polska samhällets kollektiva minne under transformationen") som skrivits av den polska sociologen Piotr Tadeusz Kwiatkowski. I boken presenterar författaren attitydförändringar i det polska samhällets syn på det kommunistiska förflutna, från slutet av kommunisttiden till år 2004, då Polen anslöt sig till den europeiska unionen. Författaren använder sig av olika typer av källmaterial så som opinionsundersökningar, pressmeddelanden och inte minst, olika typer av sociologiska undersökningar. Då fokus ligger på att analysera och synliggöra det kollektiva minnet utifrån folkmassornas uppfattningar och erfarenheter, väljer forskaren att utesluta personer som är politiskt aktiva, eller sysslar med historia vardagligen. Boken

betraktas som en viktig röst i den polska historiepolitiken, och bidrar till en fördjupad förståelse kring kontrasterna inom det polska kollektiva minnet.

Genom sin undersökning kommer Kwiatkowski fram till att synen på det förflutna skiljer sig beroende på en rad olika faktorer, så som ålder, utbildning, personliga erfarenheter och kön. Han menar att den äldre generationen har en större tendens att kritiskt älta det förflutna, medan den yngre generationen inte har samma emotionella relation till historien. Denna faktor är kanske den mest relevanta i mitt arbete, då jag har valt att fokusera på olika generationer.

En annan faktor som kommer att vara relevant för föreliggande uppsats är den om personliga erfarenheter. Kwiatkowski menar att de personer som har varit med om en historisk händelse av hög emotionell karaktär har ett mer gediget intresse för historia, och därmed en djupare förståelse för det förflutna.

Vidare visar Kwiatkowskis analys att könsrollen är en betydelsefull faktor vid synen på det förflutna. Han menar att män intresserar sig av områden som politik, historia, ekonomi och dator teknik i större utsträckning än vad kvinnor gör, och därför kan granska det förflutna på ett mer djupgående sätt än vad många kvinnor kan. Till sist menar Kwiatkowski att personer med högre, eller specifik utbildning har förmågan att kritiskt granska det förflutna, och på så sätt kan distansera sig till förgångna händelser.⁸

Men vad skiljer då Kwiatkowskis undersökning från den som jag tänkt genomföra i föreliggande uppsats? Medan Kwiatkowski avgränsar sin undersökning till synen på det kommunistiska förflutna, väljer jag att addera ännu en aspekt – nämligen synen på det nazistiska förflutna vilket ger mig möjlighet att komparera synen på dessa två regimer. Man skulle därför kunna tolka min undersökning som en komplettering till, eller vidareutveckling av Kwiatkowskis, som har varit en stark inspirationskälla till denna uppsats. Jag har även valt att avgränsa mig till två faktorer: ålder och erfarenhet, då jag anser att fokus på fyra faktorer inte ryms inom ramen för denna uppsats.

Frågan om generationsfaktorn behandlas även i verket *Med folk mord i fokus: Förintelsens plats i den europeiska historiekulturen*, som skrivits av Klas-Göran Karlsson. Denna publikation handlar om hur förintelsen har tolkats och representerats i ett antal europeiska samhällen under efterkrigsperioden. I ett avsnitt redovisar Karlsson de olika generationernas förhållande till det förflutna. Han menar (till skillnad från Kwiatkowski) att den äldre generationen av människor, som har varit med om de konfliktyllda händelser som

---

⁸ Piotr Tadeusz Kwiatkowski, *Pamięć zbiorowa społeczeństwa polskiego w okresie transformacji*, („Det kollektiva minnet av det polska samhället under transformationen”), Warszawa 2008, s.444 f.

präglar 1900-talets historia, ofta förblir tysta på grund av obegripligheten över de brott som begåtts mot dem. Karlsson menar vidare att nästa generation, som växt upp i ett samhälle som präglats av stark censur, och tabun kring vad man fick och inte fick prata om (kanske framförallt i det kommunistiska Polen), snarare riktar sitt fokus mot framtiden, och en återuppbyggnad av samhället. Vidare refererar Karlsson till forskare som har framhävt den tredje generationens betydelse, som utan några personliga känslor eller erfarenheter av den förflutna massbrutaliteten, visar intresse för det förgångna. Dessa individer har en tendens att fråga sina farfäder hur det än gång var, vilket leder till en restauration av det förflutna.⁹

1.2.2 Den bristfälliga komparationen

Tidigare påpekade jag att den komparativa forskningen kring nazism och kommunism är bristfällig. Detta utesluter dock inte att det finns en del forskare som har försökt ställa den nazistiska regimen bredvid den kommunistiska. Ett exempel på detta är den svenska historieläraren, Valter Lundell, som har skrivit boken *Den goda tanken och den onda erfarenheten: om den kommunistiska brottshistoriens omstridda plats i den svenska historiekulturen* där han bland annat diskuterar huruvida jämförelsen mellan nazism och kommunism, ur både ett realhistoriskt och ett ideologiskt perspektiv, är relevant inom den svenska historiekulturen. Genom att intervjua ett urval av svenska lärare och forskare från olika generationer kommer författaren fram till att majoriteten av informanterna är överens om att det finns realhistoriska likheter mellan kommunismen och nazismen. Däremot visar de empiriska resultaten att minoriteten av informanterna erkänner en ideologisk liknelse mellan de totalitära diktaturerna.¹⁰ Lundells studie påminner om min då det är en fältstudie som tar hänsyn till olika generationers inställningar till komparationen mellan kommunism och nazism.

Jag vill även referera till Klas-Göran Karlsson, vars verk *Europeiska möten med historien: historiekulturella perspektiv på andra världskriget, förintelsen och den kommunistiska terrorn* innehåller ett komparativt avsnitt om den kommunistiska och den nazistiska regimen. Karlsson menar att inom en komparativ analys av kommunism och

---

⁹ Klas-Göran Karlsson, *Med folk mord i fokus: Förintelsens plats i den europeiska historiekulturen*, Forum för levande historia, Stockholm 2008:6, s.67 f.

¹⁰ Lundell, (2011), s. 88 och 91.

nazism är ideologikritiken en viktig aspekt¹¹, och betonar även att likheter såväl som skillnader är viktiga att ta hänsyn till.¹² Karlsson pekar bland annat på en likhet i relationen mellan kollektivet och en politisk ledargestalt (en *führer*, så som Hitler, och en *vozd*, så som Stalin) och hur denna relation arbetar för ett specifikt mål, och praktiserar våld i form av terror mot de eventuella hinder som står i vägen för målet.¹³ Karlsson framhäver även en ideologisk skillnad mellan nazism och kommunism genom att peka på ideologiernas idésystem. Medan den tyska nazismen var nationalistisk och definierade sina offer efter specifika kriterier så som folk och ras, var kommunismen snarare universell.¹⁴

Även den amerikanska journalisten Anne Applebaum, som har skrivit boken *Gulag: de sovjetiska lägrens historia* tar del i den ideologiska argumentationen genom att (precis som Karlsson) peka på ideologiernas olika definition av fiender. Författaren menar att klass och politik var avgörande faktorer för om man benämndes som vän eller fiende i sovjetunionen, medan den avgörande faktorn inom det nazistiska systemet var ras – vilket gjorde att terrorn inom de två systemen kom att se väldigt annorlunda ut. I Sovjetunionen kunde man klara sig genom att byta klass eller anpassa den politiska åsikten, medan judarna å andra sidan var permanent dömda av nazisterna. Som ett resultat av detta menar Applebaum att den kommunistiska regimen potentiellt hade fler motståndare än den nazistiska.

Följden av detta, menar Applebaum, var att många fler människor kom att hamna i de sovjetiska arbetslägren än i de nazistiska koncentrationslägren, och även att gulagsystemet kom att bli mycket större än det nazistiska – inte minst med tanke på Sovjetunionens geografiska förutsättningar. En betydelsefull faktor som dock bör tas i åtanke vid en sådan komparation är att det sovjetiska lägersystemet var i bruk mycket längre än det nazistiska (vilket i sig också är en skillnad). En annan skillnad som Applebaum pekar på mellan dessa läger är att Gulag innehöll vissa inslag som inte gick att identifiera i läger så som Auschwitz. Ett exempel på detta är hur lägerfångar i Gulag kunde belönas, genom att t ex avancera till lägerchefer eller kanske även bli frisläppta efter ett gediget arbete.¹⁵

Avslutningsvis vill jag referera till den franske forskaren Stéphane Courtois, som tillsammans med ett flertal författare har skrivit den kontroversiella boken *Le Livre noir du communisme: Crimes, terreur, repression* ("Kommunismens svarta bok: Brott, terror, repression"). I ett avsnitt påpekar Courtois att en jämförelse mellan de kommunistiska och

---

¹¹ Karlsson, (2010), s.351.

¹² Karlsson, (2010). s.360.

¹³ Karlsson, (2010). s.352 f.

¹⁴ Karlsson, (2010). s.353 f.

¹⁵ Anne Applebaum, *Gulag – De sovjetiska lägrens historia*, Stockholm 2004, s.15 f.

nazistiska brotten är fullt möjlig. Författarens resonemang är i själva verket mycket mer tillspetsat än så – han menar att det finns en möjlighet att jämställa den nazistiska, och den kommunistiska regimens brott mot mänskligheten.¹⁶ I skriften *National interest*, deltar även den amerikanske historikern Martin Malia, i den komparativa, likställande diskussionen kring nazism och kommunism genom att ifrågasätta varför Hitlers ”industrialiserade förintelse” betraktas som värre än Stalins ”faraoniska teknologi”¹⁷

I min undersökning skulle det vara spännande att se om polackernas resonemang är synonyma med, eller skiljer sig från ovan presenterade resultat och tankegångar kring jämförelsen mellan nazism och kommunism.

1.3 Metod

De metodologiska valen är essentiella för den historievetenskapliga forskningen då man genom metodanvändningen ger form åt de empiriska resultaten – vilket i sin tur påverkar hur slutprodukten kommer att se ut.¹⁸ Den första metoden som jag anser relevant, och som jag följaktligen tänkt använda mig av i föreliggande uppsats är *mundlig historia*, eller *oral history* som det kallas internationellt. Denna metod har använts inom historieskrivningen (om än i begränsad utsträckning) sedan långt tillbaka, men användningen accelererade i samband med den samhällsvetenskapliga ämnesintegrationen som ägde rum på 1960-talet, där intervju- och enkätundersökningar är vanliga.¹⁹ Oral history är dock ett mångtydigt och diffust begrepp och har flera olika betydelser, beroende på vilken forskare eller organisation man väljer att fråga.²⁰ Den definition som jag kommer att förhålla mig till i denna uppsats är formulerad av den svenska historikern Malin Thor, som skriver:

”Inom oral history intervjuas människor om det förflutna, man skapar muntliga dokument, gör dessa tillgängliga för andra forskare och använder dem i egen historieskrivning.”²¹

---

¹⁶ Stéphane Courtois, *Kommunismens brott* i Stéphane Courtois, Nicolas Werth m.fl., *Kommunismens svarta bok*, Stockholm 1999.

¹⁷ Karlsson, (2008), s. 82; Martin Malia, “Judging Nazism and Communism” i *National interest*, nr 69, hösten 2002.

¹⁸ Stellan Dahlgren & Anders Florén. *Fråga det förflutna: En introduktion till modern historieskrivning*. Lund 1996 s.175 f.

¹⁹ Dahlgren & Florén (1996) s.205.

²⁰ För att läsa mer kring denna debatt se: Malin Thor & Lars Hansson. *Mundlig historia*. Lund 2006, s.7 f. (se även Malin Thor, *Oral history: Mer än en metod*, Historisk tidskrift 2001:3, s.325-345).

²¹ Malin Thor. *Oral history: Mer än en metod*, Historisk tidskrift 2001:3. s.333.

Det första steget i den metodologiska kronologin utgörs alltså av intervjuer med ett specifikt antal polacker. Den brittiske sociologen Paul Thompson är kanske den mest inflytelserike aktören inom oral history. Han menar att intervjumetoden är ett betydelsefullt redskap som forskare kan använda för att skapa dokument där sådana inte existerar. På så sätt kan historikern synliggöra den bortglömda och dolda historien – som inte finns dokumenterad i skriftligt material.²² Följaktligen innebär detta att forskare som förhåller sig till oral history huvudsakligen arbetar med ett aktörsperspektiv, eller underifrånperspektiv då fokus ligger på människors erfarenheter och tolkningar – vilket är synonymt med vad jag fokuserar på i min undersökning.

Efter att jag skapat det muntliga källmaterialet består nästa steg av en kvalitativ granskning. Den *kvalitativa metoden* inom historieforskningen är inriktad på interpretation av källmaterialet; forskaren examinerar och utvärderar källuppgifterna, som både kan vara mätbara eller icke mätbara.²³ Genom att fördjupa mig i varje persons erfarenheter och tolkningar, kommer jag att försöka identifiera generella mönster eller olikheter mellan dessa.

Det tredje och sista steget i undersökningen kommer alltså att utgöras av en noggrann och metodisk jämförelse av källmaterialet. Den *komparativa metoden* började inte användas inom historievetenskapen förrän på 1700-talet och handlade då om en systematisk komparation mellan olika förhållanden eller tidsperioder. Komparativa forskningsmetoder har främst diskuterats inom det antropologiska, statsvetenskapliga och sociologiska forskningsfältet men har även kommit att användas flitigt inom ekonomisk och social historia²⁴ – och denna uppsats kan ses som en socialhistorisk undersökning. Dahlgren och Florén menar dessutom:

”Komparationen bör inte enbart gälla kvantitativa data, utan den bör främst vara inriktad på kvalitativa faktorer för att intressanta resultat ska kunna nås.”²⁵

Det är även viktigt att påpeka, att komparationen görs både inom, och mellan de olika generationerna av polacker som jag intervjuat. För att underlätta den jämförande analysen kommer jag att konvertera de muntliga källorna till skriftligt format genom transkribering.

Den historievetenskapliga fråga som jag valt att behandla är dock väldigt omfattande och komplex vilket kräver avgränsningar. För att tydliggöra var fokus för denna uppsats kommer att ligga vill jag hänvisa till Kershaw och Levin (refererade till i Karlsson, 2010) som

---

²² Thor & Hansson, (2006), s.9.

²³ Dahlgren & Florén. (1996). s.180.

²⁴ Dahlgren & Florén. (1996). s.195 - 198.

²⁵ Dahlgren & Florén. (1996). s.199.

skiljer på tre olika, jämförande perspektiv vid komparativ forskning kring nazism och kommunism: ett historiskt, ett systemorienterat och ett efterhandsinriktat verkningshistoriskt perspektiv. Det historiska perspektivet fokuserar på skillnader och likheter vad gäller ideologiernas framväxt och utveckling fram till dess att brotten förövades. Det systemorienterade perspektivet syftar till att kartlägga likheter och olikheter i fråga om maktutövning och våldsutövning mellan de båda systemen. Det verkningshistoriska perspektivet koncentrerar sig på eftervärldens förståelse och bearbetning av de kommunistiska och nazistiska regimerna, samt deras brott mot mänskligheten.²⁶ Det är framförallt det tredje perspektivet som jag kommer att förhålla mig till i denna uppsats. Vidare kommer intervjufrågorna att fokusera på specifika aspekter, relaterade till den kommunistiska och den nazistiska regimen, för att göra ämnet så hanterbart som möjligt för mig som enskild forskare. Karlsson menar att det inte är fruktbart att jämföra sådant som är identiskt eller sådant som är helt skiljaktigt²⁷ – vilket kan ses som inkluderingskriterier vid valet av dessa aspekter. De aspekter som jag kommer att koncentrera mig på, och som intervjufrågorna följaktligen kommer att handla om är:²⁸

- Synen på de nazistiska koncentrationslägren och de sovjetiska arbetslägren, Gulag (Glavojne upravlenije ispravitelno-trudovych lagerej i kolonii – Huvudstyrelsen för korrektions och arbetsläger).
- Synen på den nazistiska terrorapparaten Gestapo, och den sovjetiska terrorapparatens NKVD (Narodnyj komissariat vnutrennich del – Folkkommisariatet för inrikes ärenden).
- Synen på den nazistiske führern, Adolf Hitler, och den sovjetiske vojzden, Josef Stalin.
- Synen på kommunismen och nazismen (som ideologier, partier, politiska rörelser och stater).

1.4 Källmaterial

Det material som kommer att utgöra kärnan i min analys är muntliga källor - närmare bestämt intervjuer av tolv polacker. Dessa polacker är födda och uppväxta i Polen, då jag misstänker att polacker uppväxta i ett land som Sverige tenderar till att påverkas av den svenska

---

²⁶ Karlsson. (2010), s.360 f.

²⁷ Karlsson, (2008), s.49.

²⁸ Se bilaga 2 (Intervjuguide), s.56.

historiekulturen där rampljuset snarare riktas mot nazismen än kommunismen – en yttre faktor som skulle kunna påverka arbetet avsevärt, vilket jag som forskare skulle behöva ta hänsyn till. Med tanke på den specifika tematik jag valt att undersöka, och i syfte att göra resultatet så jämförbart som möjligt, har jag valt att använda mig av etniska polacker som växt upp, och bor i Polen. Förutom specifik nationell bakgrund har dessa informanter även valts med tanke på generation. I denna undersökning representeras tre olika generationer: Fyra av dessa tolv polacker tillhör den första generationen, och är födda på 1930-talet. Denna generation kommer jag att kalla för 30-generationen. Följande fyra polacker tillhör den andra generationen, och är födda på 1960-talet. Denna generation kommer jag att kalla för 60-generationen. Den tredje och sista gruppen av fyra polacker tillhör den generation av polacker som är födda på 90-talet, och kommer följaktligen att kallas för 90-generationen i föreliggande arbete. Jag har alltså valt att ordna urvalsgruppen efter specifika intervaller, med trettio års differens mellan varje generation.

Det som generationsfördelningen kan påvisa är eventuella likheter eller förändringar av tolkningen, eller förhållningssättet till det kommunistiska och nazistiska förflutna. Det kan även visa sig att det inte finns några skillnader mellan generationerna. Förhållandet till det förflutna kanske är statistiskt mellan generationerna, och präglas istället av kontinuitet.

Något som är viktigt att ta hänsyn till är att erfarenheterna mellan polackerna inom dessa generationer skiljer sig beroende på en rad olika faktorer som är viktiga att ta hänsyn till vid en analys av informanternas intervjuvar. De polacker som är födda på 30-talet kan betraktas som primärkällor då de är vittnen till det förflutna, och många av dem har upplevt både nazismen och kommunismen, medan andra endast har upplevt kommunismen. Det är därför viktigt att ta hänsyn till vilken geografisk placering dessa polacker hade under den nazityska och sovjetiska ockupationen år 1939 – en faktor som jag fått bekräftat genom att ställa inledande personliga frågor i anknytning till intervjuerna. Vilken ockupation och vilka händelser informanten har upplevt och/eller varit vittne till under historiens gång kan vara anledningen till varför informanten ställer sig på ett specifikt sätt till en specifik aspekt. De polacker som är födda på 60-talet har däremot endast upplevt kommunismen (med tanke på att nazismen föll redan 1945), fram till dess att Sovjetregimen föll år 1991. Dessa polacker har endast läst, eller hört talas om nazismen vilket innebär att deras syn på den nazistiska regimen är influerad av det personliga intresset för historia, och/eller det polska samhällets historiekultur – vilket snarare är en intressant faktor i min undersökning. Den tredje och sista generationen, dvs. polacker födda på 90-talet, har varken upplevt nazismen eller kommunismen, vilket innebär att deras syn på båda dessa diktaturer dels är påverkade av det

polska samhällets kultur, dels av det personliga intresset för historia.

Min ambition var även att anknyta till sociologen Kwiatkowskis resultat om könen olika intresse för historia. Vid urvalet av informanter strävade jag därför efter en jämn könsfördelning vilket dock misslyckades då majoriteten av informanterna i 90-generationen är män (tre män och en kvinna). Det kommer därför inte gå att dra några legitima slutsatser utifrån könen.

Vidare vill jag påpeka att det begränsade antalet informanter är ett medvetet val, eller snarare en följd av att intervjumetoden, som tillsammans med transkribering och översättning av det muntliga materialet, är en otroligt tidskrävande process. Som enskild forskare, stationerad i Sverige, ansåg jag därför att tolv informanter av polskt ursprung var en tillräcklig och hanterbar summa.

1.5 Källkritik

Den källkritiska granskningen av ett källmaterial syftar till att avgöra om den specifika källan är vetenskapligt relevant för att besvara en formulerad frågeställning eller inte. Det källmaterial jag valt att använda mig av är muntliga källor som generellt kan betraktas som antingen kvarlevor eller berättande källor – eller både och. Huruvida den muntliga källan är en berättande källa eller en kvarleva avgörs följaktligen av frågeställningen.²⁹ Mitt källmaterial kan betraktas som berättande med tanke på att jag vill analysera hur individer i ett specifikt samhälle kommer ihåg, men också vilken roll minnesfunktionen och berättelser om det förflutna har för informanternas förståelse av dåtiden och den aktuella situationen.³⁰

Vidare använder sig forskare av en källkritisk granskning för att avgöra om källan är pålitlig eller inte. Den källkritiska processen går ofta ut på en systematisk legitimering av källan utifrån specifika kriterier så som äkthets-, beroende-, närhets- och tendenskriterierna. Dessa kriterier är dock endast relevanta inom studier där forskaren försöker rekonstruera en specifik historisk händelse utifrån berättelser som den muntliga källan har formulerat. För att förtydliga var fokus för analysen av mina muntliga källor kommer att ligga vill jag referera till Malin Thor som skriver:

---

²⁹ Thor & Hansson. (2006). s.23 f.

³⁰ Thor & Hansson. (2006). s.25.

”Därmed kan muntliga källor användas för att analysera vad som hände, men kanske framförallt hur det som hände fortlever och förstås i dagens samhälle.”³¹

I mitt arbete är jag alltså inte intresserad av hur det en gång var, utan jag vill snarare se hur polacker har tolkat det förflutna, vilket gör att en applikation av den traditionella källkritiken blir irrelevant i min forskning. Man skulle kanske snarare kunna säga att tendensen är en intressant faktor i denna uppsats.

Däremot kan mina källor granskas ifrån andra perspektiv så som *representativitet*, det vill säga hur mitt specifika urval av informanter är synonymt med den population ur vilken de valts. I mitt fall handlar det om polacker från tre specifika generationer. Kan jag generalisera mina resultat utifrån vad jag kommer fram till i denna uppsats? Jag anser att det är svårt att uttala sig om representativitet i detta fall. Det urval jag har använt mig av utgör endast en minimal procentuell enhet av en större grupp. Följaktligen är det omöjligt att veta vilka svar som de resterande polackerna hade formulerat, det vill säga om de följer samma mönster som mina informanter eller inte. Min undersökning syftar därför endast till att ge en inblick i hur det förflutna har tolkats i det polska samhället, och vilka möjliga uppfattningar som faktiskt förekommer i det polska kollektivet.

Ett annat källkritiskt problem som jag har konfronterat under arbetets gång är huruvida mina källor är *intersubjektivt prövbara*. Detta innebär att min undersökning ska kunna upprepas, och att andra forskare således ska kunna komma fram till samma resultat.³² Många av mina informanter har dock valt att behålla sin anonymitet under intervjuerna vilket komplicerar denna möjlighet. Anledningen till detta kan vara, som jag påpekat tidigare, att ämnet är politiskt känsligt, inte minst i det polska samhället. Detta är ett källkritiskt problem som ifrågasätter vetenskapligheten i min uppsats. Källmaterialet finns dock arkiverat hos mig som forskare, men jag har ingen rätt att ge ut namnet på de informanter som deltagit i min forskning. Jag vill dock referera till den svenska historikern, Martin Estvall, som skriver:

”Viktigare än de källkritiska tveksamheter som uppstår är omtanken om informanten.[...] För var står vi om tillänkta informanter inte kan lita på oss? Vilken informant går med på återbesök eller delar med sig av källmaterial?”³³

---

³¹ Thor & Hansson. (2006). s.37.

³² Gabriela Bjarne Larsson (red.), *Forma historia: metodövningar*. Lund 2002, s.17.

³³ Martin Estvall, ”Vi är som vanliga människor: att skapa muntliga källor med meningsmotståndare” i Thor och Hansson, (2006), s.61.

Som forskare stod jag inför ett vägval där jag kunde välja mellan att godkänna anonymiteten och på så sätt gynna intervjuerna, eller negligera anonymiteten och följaktligen riskera bristande intervjuer, och i värsta fall ett bortfall av informanter. Enligt den norske psykologen Steinar Kvale utgör anonymitet, tillsammans med samtycke, två etiska riktlinjer som en forskare bör ta hänsyn till i samband med en intervju.³⁴ För att säkerställa informanternas anonymitet och samtycke formulerade jag en blankett med specifika alternativ som informanten kunde fylla i och skriva under innan intervjuerna.³⁵

Mina informanter kommer således att presenteras under fiktiva namn i föreliggande uppsats. Namnen på de polacker som ingår i 30-generationen kommer att börja på bokstaven "K". Dessa kommer att heta Kondrat, Kuba, Kataryna och Klaudia. Namnen på de polacker som ingår i 60-generationen kommer att börja på bokstaven "L". Dessa kommer att heta Lech, Lolek, Lilka och Lucja. Namnen på de polacker som ingår i 90-generationen kommer att börja på bokstaven "M". Dessa kommer att heta Marek, Marcin, Mikolaj och Martyna.

Då polackerna befinner sig på andra sidan Östersjön har jag bestämt mig för att genomföra intervjuerna med hjälp av datorprogrammet skype för att underlätta ljudinspelningen och därmed transkriberingen av de muntliga källorna. Följaktligen intervjuas personerna i en miljö som de är vana vid och känner sig säkra i vilket gynnar intervjun. Genom att genomföra intervjuerna i en miljö som informanterna känner sig trygga i, skapas en atmosfär av tillit vilket gör att informanterna kanske vågar uttrycka sig på ett mer vågat och ärligt sätt, och därmed mer informativt.³⁶

Jag vill även referera till den italienske historikern Alessandro Portelli som menar att intervjuaren bör acceptera all den information som informanten delar med sig av under intervjun, och låter denne berätta det den vill berätta, snarare än det som intervjuaren vill höra.³⁷ Jag har därför varit noga med att inte forcera någon dold agenda på mina informanter, och låtit dem prata till punkt oavsett om de "svävar ut" ur den specifikt angivna frågeställningen. Detta har resulterat i en enorm mängd transkriberat källmaterial, där jag i nästa steg har varit tvungen att göra en noggrann gransking för att komma åt de relevanta delarna i intervjuerna – följaktligen har en stor del av det transkriberat källmaterialet sållats bort.

Det bör även nämnas att intervjuerna har utförts på polska då informanterna inte behärskar det svenska språket. I de fall jag använt mig av citat är översättningarna mina egna.

---

³⁴ Steinar Kvale, *Den kvalitativa forskningsintervjun*, Lund 1997, s.107.

³⁵ Se bilaga 1 (Intyg), s.55.

³⁶ Paul Thompson, *The Voice of the Past: Oral History* (3rd ed.), Oxford 2000, s.234.

³⁷ Alessandro Portelli, *The Peculiarities of Oral history*, Oxford 1981, s.103.

1.6 Teoretiska utgångspunkter

Föreliggande uppsats kommer att ha en historiedidaktisk ansats, vilket innebär att jag tänker ta fasta på hur och varför historien förmedlas. De två analytiska redskap jag mer specifikt tänkt förhålla mig till är *historiekultur* och *historiebruk*. Båda dessa teoretiska ramverk har utvecklats av Klas-Göran Karlsson och fungerar utmärkt som analytiska instrument i en forskning av denna karaktär. Här nedan kommer en grundlig presentation av begreppen, samt en redogörelse kring varför de är relevanta för denna uppsats

1.6.1 Historiekultur

Historiekultur är en abstrakt historiedidaktisk term som enklast kan beskrivas som en kommunikationskedja, eller förmedlingsprocess som innehåller en historisk produkt. Denna förmedlingsprocess sker mellan en förmedlare (en lärobok, ett monument, eller en mediedebatt) och en mottagare (en individ eller ett kollektiv). Den historiska produkten som förmedlas utgörs av en händelse, eller ett fenomen som har en koppling till ett förflutet som mottagaren kan identifiera sig med.³⁸ Karlsson skriver om hur specifika fragment av historien, som ett samhälle känner en stark relation till, ofta ”skrivs in” och bearbetas i en nationell historiekultur. Detta specifika fragment diskuteras, utforskas och arkiveras i ett samhälle som kan identifiera sig med fragmentet. Följaktligen väljer ett samhälle vilka delar av historien det vill förvara och förmedla, eller tvärt om – vilka delar av historien det vill förtränga.³⁹

Historiekulturen har därför ofta en stark koppling till det kollektiva minnet, då den utgör någon slags förenande faktor mellan människors uppfattningar av det förflutna. Vidare bör påpekas att historiekulturen inte är något passivt fenomen, utan kompletteras ständigt med historiska fragment som ett samhälle, eller en institution vill bevara. Likaså kan historiekulturen ”reduceras” om ett samhälle bestämmer sig för att glömma och försumma specifika historiska fragment. Vidare innebär det även att olika nationer och regioner kan ha olika historiekulturer, eller dela en och samma historiekultur beroende på vilka historiska fragment de känner en relation till.

Ett exempel kan vara att Indiens infekterade historiska relation till England präglas mer i den indiska historiekulturen, än vad den präglas i den svenska historiekulturen, just för att

---

³⁸ Karlsson, (2010), s.76 f.

³⁹ Karlsson, (2008), s.11 f.

det svenska kollektivet inte känner en stark relation till Englands kolonisering av Indien. Ett annat exempel kan vara den ”europeisering” av Förintelsen som Karlsson diskuterar i *Med folk mord i fokus* vilket innebär att ett historiskt fragment (Förintelsen) har arkiverats, och bearbetas av flera europeiska länder vilket skapar någon form av multinationell historiekultur.

Historiekultur utgör ett relevant teoretiskt ramverk i föreliggande uppsats då jag vill undersöka hur ett specifikt kollektiv (polackerna) förhåller sig till, och resonerar kring specifika historiska fragment (definierade aspekter inom kommunismen och nazismen).

1.6.2 Historiebruk

Historiebruk handlar om hur individer eller kollektiv offentligt använder (brukar) olika fragment av historiekulturen, för att tillfredsställa specifika behov eller syften. Det finns alltså en symbiotisk relation mellan historiebruket och historiekulturen, inte minst på grund av att historiebruket kan leda till en modifiering av historiekulturen.⁴⁰ Sammanfattningsvis kan man säga att historiekultur handlar om vilken historia som brukas i ett samhälle, medan historiebruk snarare handlar om hur, och i vilket syfte specifika delar av denna historia används. Karlsson har konstruerat en typologi över sju grundläggande historiebruk: det vetenskapliga, det existentiella, det moraliska, det kommersiella, det politiska, det ideologiska, och slutligen, ett icke-bruk av historia.⁴¹ Denna teoretiska modell har även tillämpats och modifierats av andra forskare, men jag har valt att förhålla mig till den definition som Karlsson har formulerat. Karlsson menar att dessa bruk praktiseras av specifika samhällsgrupper. Här nedan kommer endast en presentation av de historiebruk som är relevanta för föreliggande uppsats:

Existentiellt historiebruk handlar om identitetsskapande genom att minnas och bearbeta förgångna händelser. Det är ofta starkt i en folkgrupp där individerna känner en gemensam förankring till en specifik historisk händelse, eller ett fenomen. Ett exempel på detta är hur Förintelsen utgör en sammansvetsande och identitetsskapande händelse för judarna.

Moraliskt historiebruk handlar om att berika det kollektiva minnet genom en återupptäckt och restaurering av specifika historiska händelser som av olika anledningar försummat eller glömts bort.

Ideologiskt historiebruk handlar om att framhäva delar av historien som legitimerar och

---

⁴⁰ Karlsson, (2010), s.88.

⁴¹ Klas-Göran Karlsson, *Historia som vapen*, Stockholm 1999, s.57-62.

framhäver en specifik ideologi. Det kan också handla om att använda specifika historiska fragment för att smutskasta en ideologi.

Politiskt historiebruk handlar om att bearbeta och använda (eller försumma) specifika historiska händelser i politiskt syfte för att till exempel skaffa popularitet, eller smutskasta specifika politiska partier som är relaterade till en brottshistoria.

Icke-bruk handlar om att inte använda historia. Anledningarna till detta kan variera; kanske är den historiska händelsen så pass hemsk så att man väljer att förtränga den. Det kan också handla om att försumma delar av historien i syfte att dölja historiska orättvisor som ett samhälle är relaterat till.

Dessa historiebruk bör inte betraktas som strikta kategorier utan kan yttras integrerat och parallellt med varandra. Flera historiebruk kan förekomma samtidigt.

2. Historisk bakgrund

”Ett inte särskilt starkt anslag av de tyska väpnade trupperna och därefter ett intåg av Röda armén skulle räcka för att ingenting skulle vara kvar av Polen, denna missbildade skapelse från Versailles-traktaten.”⁴²

Ovanstående ord går att utläsa i ett brev skrivet av den tyske ambassadören i Moskva, Brockdorff- Rantzau, år 1922. Denna föreställning kom att bli verklighet sjutton år senare då en icke-angreppspakt undertecknades mellan Sovjetunionens och Nazitysklands utrikesministrar, Vjatjeslav Molotov och Joachim von Ribbentrop. I enlighet med överenskommelsen i Molotov-Ribbentroppakten skulle Polen delas mellan Nazityskland och Sovjetunionen – Polens historia kom än en gång att präglas av en ojämn kamp i tillvaron mellan främmande stormakter.⁴³ Nedan kommer jag kort att redogöra för de brutala förhållandena, och den infekterade relation som uppstod mellan Polen och dessa två specifika makter under andra världskriget och åren därpå.

2.1 Den nazistiska ockupationen

Polen har ockuperats av tyska trupper flera gånger under historiens gång. Den första ockupationen ägde rum under det nordiska kriget, 1656, då Brandenburgarna beslagtogs det polska territoriet. Nästa ockupation ägde rum år 1795, då Preussen delade upp Polen tillsammans med Ryssland och Österrike. Den tredje ockupationen skedde under första världskriget, då den tyska armén tågade in i Polen år 1915, och stannade där till krigets slut år 1918.⁴⁴ Ingen av dessa offensiver var dock lika brutal som den av Nazityskland genomförda under andra världskriget. Detta kan bero dels på den moderniserade krigsföringen, och dels på den nazistiska brutala och omänskliga utrotningspolitiken som diktatorn Adolf Hitler förespråkade. I boken *Polens Martyrium* från 1942, baserad på samlade dokument och redogörelser från polska informationsministeriet kan man i ett inledande kapitel läsa:

---

⁴² J. Degras, *Documents on Foreign Policy*, Volume 3, London 1953. s.388, (refererad till i Johnsson, 2011, s.28).

⁴³ Av hela det polska området, omfattande 389 736 kvadratkilometer med en befolkning på 35 430 000 invånare ockuperades omkring 188 712 kvadratkilometer med omkring 22 250 000 invånare av tyskarna, och omkring 201 024 kvadratkilometer med 13 090 000 invånare kom att hamna under rysk ockupation. Se *Polens Martyrium: förhållanden under tyska ockupationen belysta av Polska informationsministeriet*, Stockholm 1942, s. 11. (se även Klas-Göran Karlsson, *Europa och världen under 1900-talet*, Angered 1999, s.125 f.).

⁴⁴ Norman Davies, *Rising '44: The Battle for Warsaw*, London 2003, s.73.

”Mera hårdhänt och brutalt än något annat land har Polen fått erfara vad den nazistiska nyordningen är och vad den syftar till utanför Tysklands egna gränser.”⁴⁵

Den 1 september 1939 inleddes den tyska ockupationen av Polen genom ett aggressivt flerfrontsanfall med bombflyg och pansardivisioner från väster. Redan under de första veckorna visade kriget upp den omänskliga brutalitet som sedan skulle känneteckna den nazistiska krigsmaskinen. Ingen hänsyn togs till den polska civilbefolkningen som sakta började röra sig österut i hopp om att kunna fly från de tyska styrkorna.⁴⁶

Den tyska terrorapparaten bestående av SS-enheter (däribland Gestapo), fokuserade på att söka upp och utrota den judiska befolkningen och den polska intelligentian.⁴⁷ Denna strävan efter att eliminera de ledande elementen i Polens västra provinser resulterade i att 70 000 polska invånare förlorade livet, 130 000 skadades och över 300 000 fördes bort i tysk fångenskap under de inledande veckorna.⁴⁸ Dessa mord begicks utan några rättsliga grunder och utan några formulerade samt motiverade anklagelser. Både judar och etniska polacker avrättades offentligt, vanligen på öppna platser så som torg, eller genom att terrorapparaten utförde razzior i de polska hushållen, ofta utan förvarning under nattetid.⁴⁹ Redan efter en månad stod den tyska armén utanför Warszawas portar.⁵⁰

Flera polacker lät sig assimileras, dvs. tjänstgöra i den tyska armén för att slippa den tyska repressionen i form av konfiskerad egendom, hot om slavarbete och enligt det värsta tänkbara scenariot: förvisning till de koncentrationsläger som innefattades i det av nazitysklands upprättade lägersystem. Målgruppen för dessa läger var framförallt judar av olika nationaliteter, men även polacker (icke-judar), romer, handikappade och politiska motståndare. De personer som skickades till dessa läger dog oftast till följd av svält, sjukdom, slavarbete, avrättning genom skjutning, dödliga medicinska experiment, eller genom mer systematiska och effektiva massmordsmetoder, där man skickade in lägerfångar i gaskammare.⁵¹

---

⁴⁵ *Polens martyrium: förhållanden under tyska ockupationen belysta av Polska informationsministeriet*, Stockholm 1942, s.6.

⁴⁶ Karlsson, (2010), s.125.

⁴⁷ För en mer utförlig beskrivning av den nazistiska terrorapparaten, se Rupert Butler, *Gestapo: Hitlers hemliga polis 1933-1945*, Hallstavik 2007, s.115- 125.

⁴⁸ Johnsson, (2011), s.243.

⁴⁹ *Polens Martyrium*, (1942), s.24 f.

⁵⁰ Johnsson, (2011), s.243.

⁵¹ Auschwitz Birkenau Memorial and Museum homepage:

http://en.auschwitz.org/h/index.php?option=com_content&task=view&id=18&Itemid=1&limit=1&limitstart=3 (besöktes 2013-03-20).

2.2 Den sovjetiska ockupationen

I mitten av 1930-talet undertecknades ett ömsesidigt avtal mellan Sovjet och Polen om att inte angripa varandra. Josef Stalin försummade dock den polska statens existens efter Tysklands intåg och valde att bryta mot fördraget. Den 17 september år 1939 korsade den röda armén Polens östra gränser i enlighet med den överenskommelse som undertecknats av Molotov och Ribbentrop.⁵²

Då Polens styrkor var fokuserade i väst, i syfte att försvara landet mot den tyska ockupationen, stötte den röda armén inte på något större militärt motstånd. I de delar som ockuperades av Sovjetunionen utsattes den polska befolkningen för en helt annan historia än de polacker som befann sig på den tyskockuperade sidan. Polackerna definierades som den primära fienden av den sovjetiska ockupationsmakten, och redan samma dag som röda armén gick över gränsen inleddes arresteringar och massdeporteringar, framförallt ledda av den sovjetiska säkerhetspolisen, NKVD.⁵³

Många polacker fördes till Gulag - det enorma system av arbetsläger som låg utbrett över hela Sovjetunionen. Dessa läger hade föregångare i tsarryssland men antog sin moderna och mer brutala form i samband med Lenins makttillträde, då han krävde att ”alla opålitliga element” skulle låsas in i specifika arbetsläger. Lägren expanderade ytterligare efter år 1929 då Stalin beslöt sig för att förvandla Sovjetunionen till ett modernt industriland som ekonomiskt och militärt kunde mäta sig med västmakterna. Lägren kom att utgöra en betydelsefull faktor för Sovjetunionens ekonomi och Stalins industrialiseringsprojekt. Genom NKVD:s engagemang och manipulation av straffsystemet inleddes massarresteringar i Sovjetunionen vilket kom att påskynda både landets utveckling, men även lägersystemets expansion. Från 1929 fram till 1953 passerade ungefär 18 miljoner personer genom detta lägersystem. Terrorapparatens massdeporteringar ledde vidare till att ytterligare 6 miljoner människor deporterades till Kazachstans heta öknar eller Sibiriens kalla skogar.⁵⁴

Den sovjetiska ockupationen ledde vidare till motsättningar mellan de olika befolkningsgrupper som fanns i östra Polen. Ett exempel på detta är hur en stor del av den judiska befolkningen kom att se röda armén som en frälsare inför den framåtmarscherande tyska ockupationen och SS-trupperna. Detta i sin tur ledde till att flera judar anslöt sig till den sovjetiska ockupationsmakten, och hjälpte till att angripa eller fördriva polacker eller

---

⁵² Johnsson, (2011), s.244.

⁵³ Johnsson, (2011), s.256 f., se även Rupert Butler, *Stalins hemliga polis: Tjekan, OGPU, NKVD, KGB: från 1917 till 1991*, Hallstavik 2007.

⁵⁴ Applebaum, (2004), s.17-28 och Johnsson s.244.

ukrainare. Till följd av detta accelererade repressionen mot den polska befolkningen, då sovjetiska allierade ökade i antal. Emellertid undkom ingen befolkningsgrupp den sovjetiska repressionen. Ett faktum är dock att den polska befolkningen drabbades i större utsträckning än någon annan befolkningsgrupp av den sovjetiska ockupationsmakten.⁵⁵

2.3 Polonisering – en betydelsefull faktor?

Efter andra världskriget och nazismens fall, inleddes en omfattande och brutal sovjetisering av det polska samhället genom terror och valfusk. Den ojämna inhemska maktkampen avgjordes 1948 med kommunistisk seger, och uppföljdes av en snabb och effektiv omdaningsprocess som kom att påverka samtliga aspekter inom det polska samhällslivet. Under de kommunistiska åren, 1948 till 1991, var Polen inget självständigt land utan kontrollerades slaviskt med ett järngrepp från det kommunistiska högkvarteret i Moskva.

De polska massmedierna och hela det polska utbildningssystemet hamnade under sovjetisk kontroll vilket ledde till att de stalinistiska brotten placerades i skuggan av rampljuset. För att stärka detta faktum vill jag hänvisa till *Wielka Powszechna Encyklopedia PWN* ("Stora Nationalencyklopedin PWN") som gavs ut i Polen år 1963. Efter en noggrann granskning kan man konstatera att flera brottsrelaterade termer så som "Katyn", "Gulag" eller "Sovjetiska arbetsläger" inte går att finna i registret.⁵⁶ Däremot går dessa ord att urskilja i den nya Encyklopedin som gavs ut efter Sovjetunionens fall år 1991, när en ny era inleddes med Polen som oberoende demokratisk stat.⁵⁷ Något som bör tilläggas är även att uttalanden om händelser så som Katynmassakern⁵⁸ eller andra kommunistiska aktioner, relaterade till sovjetregimens brott mot mänskligheten, kunde leda till förödande konsekvenser för den enskilda individen. De polacker som visste sanningen vågade inte berätta det för sina barn, då barnen studerade under ett system som avsiktligt lärde ut en förvrängd historia. Ett "felaktigt" uttalande kunde leda till ett negativt bemötande från skollärovervakningen, vilket följaktligen kunde resultera i en relegering från studierna – eller värre. Det bör även nämnas att Nazityskland som föll år 1945 fick skulden för flera av de stalinistiska brotten, så som

---

⁵⁵ Johnsson, (2011) s.256 f.

⁵⁶ *Wielka Powszechna Encyklopedia PWN* ("Stora Nationalencyklopedin PWN"), Warszawa 1963.

⁵⁷ *Wielka Powszechna Encyklopedia PWN* ("Stora Nationalencyklopedin PWN"), Warszawa 2002 och 2003, ("Gulag", band 10, s.571; "Sovjetiska arbetsläger", band 19 s.252; "Katyn", band 13, s.405).

⁵⁸ Efter ett beslut av det sovjetiska kommunistpartiets politbyrå, år 1940, avrättades sammanlagt 21 000 polska officerare, poliser och andra ämbetsmän skoningslöst med ett nackskott (se Peter Johnsson, *Stalins mord i Katyn*, Stockholm 2010).

Katynmassakern, fram till dess att ett stort antal sovjetiska dokument publicerats i mitten av 1990-talet som bevisade nazismens oskyldighet i den specifika händelsen.⁵⁹

Vidare vill jag referera till Karlsson som pratar om en nationalisering av historien, det vill säga hur ett specifikt historiskt fragment (en händelse eller ett fenomen) skrivs in i en nationell historiekultur, där det bearbetas och arkiveras. Han menar att en sådan nationalisering är möjlig att skönja i ett lands nationella encyklopedier eller läroböcker i historia.⁶⁰

Den svenska historikern, Barbara Törnqvist-Plewa, pratar exempelvis om en ”*polonisering*” av förintelsen under 1950- och 1960-talet. Denna polonisering innebar att inte bara judar, utan även polacker beskrevs som huvudsakliga offer för Förintelsen.⁶¹ Auschwitz blev en symbol för polskt martyrium och det polska utbildningssystemet kom att präglas av historieböcker som antydde att den nazistiska utrotningspolitiken huvudsakligen riktade sig mot polacker.⁶² Under 1990-talet rättades dock denna förvrängda polonisering, och de flesta polska inskrifterna kom uttryckligen att peka ut judar som det huvudsakliga offret för den nazistiska repressionen. Trots detta framhävde vissa polska läroböcker fortfarande en någorlunda förvrängd historia. I en polsk skolbok från 1998 kan man exempelvis läsa följande:

”I koncentrationslägren massmördades inte bara polacker, utan även judar och andra nationella minoriteter”⁶³

Inte bara böcker inom historieämnet, utan även böcker skrivna i vetenskapliga syften, dokumentärer och spelfilmer kom att yttra en förvrängd historia där polackerna, såväl som judar, stod i fokus för de nazistiska brotten. Under den sovjetiska repressionen som ägde rum åren efter andra världskriget drabbades den polska befolkning i större utsträckning än den judiska - som enligt Johnsson ibland allierade sig med kommunistiska frontorganisationer och

---

⁵⁹ Johnsson, (2010), s.9 f.

⁶⁰ Karlsson, (2008), s.11 f.

⁶¹ Barbara Törnqvist-Plewa, *Mordet i Jedwabne – en utmaning för polackernas kollektiva minne. En analys av den polska debatten kring Jan Gross bok Sasiedzi* (”Grannar”). Historisk tidskrift 2003:3, s.400, (se även Barbara Törnqvist-Plewa & Niklas Bernsand, *Painful Pasts and Useful Memories: Remembering and Forgetting in Europe*, Lund 2012, s.11 f.).

⁶² En opinionsundersökning genomförd i Polen 1995 visade att ca 47 procent av polackerna fortfarande trodde att Auschwitz först och främst var en plats där polacker hade dödat, medan 8 procent trodde att majoriteten av offren var judar. Polackernas föreställning är dock inte synonym med de senaste offerberäkningarna som visar att 960 000 judar, 73 000 etniska polacker, 21 000 zigenare, 15 000 sovjetiska krigsfångar och ca 15 000 människor av andra nationaliteter dog i Auschwitz (Se Steinlauf 1997, s.141).

⁶³ Dariusz Banaszak, Tomasz Biber, Maciej Leszczynski, *Ilustrowane dzieje polski*, („En illustrerad historia av Polen”), Poznan 1998, s.106.

NKVD.⁶⁴ Det är inte svårt att förstå varför judarna såg på den sovjetiska ockupationen med positiva glasögon med tanke på den nazistiska antisemitiska politiken som judarna utsattes för på den västra sidan av Polen.

---

⁶⁴ Johnsson, (2011), s.256 f.

3. Resultat och analys

Under denna rubrik kommer jag att redovisa och analysera de resultat som jag lyckats komma fram till efter en noggrann och systematisk granskning av mitt transkriberade källmaterial. Jag vill än en gång påpeka att det specifika ämnet som jag valt att behandla är oerhört komplext, och att intervju svaren i många fall är väldigt omfattande. Det krävs ett noggrant och selektivt tillvägagångssätt vid redovisningen av intervju svaren då allt som sagts under intervjuerna inte går att behandla inom ramen för denna uppsats. Således kommer jag därför endast att redovisa de svar som jag anser mest relevanta för undersökningen. Trots en genomgripande och systematisk gallring av källmaterialet hoppas jag kunna ge en så tydlig och ansenlig inblick som möjligt i polackernas syn på de specifika aspekterna inom kommunismen och nazismen. Jag kommer sträva efter att identifiera generella mönster eller olikheter mellan polackernas resonemang, och utifrån det, försöka måla upp en helhetsbild av hur polackerna tolkar det kommunistiska och nazistiska förflutna med fokus på dessa aspekter.

Det kan vara värt att redogöra för en disposition av analysen då synen på flera aspekter ska analyseras inom tre olika generationer. I syfte att underlätta för både mig och läsaren har jag valt att konstruera analysen utefter ett tematiskt upplägg. Den tematiska indelningen kommer att utgöras av de aspekter som jag valt att fokusera på, och kommer följaktligen att se ut på följande sätt:

1. (3.1) Gulag och koncentrationslägren
2. (3.2) NKVD och Gestapo
3. (3.3) Stalin och Hitler
4. (3.4) Kommunismen och Nazismen

Under varje rubrik redovisas först en tabell som visar fördelningen av informanternas övergripande ståndpunkter. I ett nästa steg redovisas och analyseras de dominerande likheterna mellan aspekterna, som polackerna har uttryckt, och sedan de dominerande skillnaderna. Alla tolv informanternas uttalanden redovisas, med avstamp i 30-generationens uttalanden, sedan 60-generationens uttalanden och sist 90-generationens uttalanden. I slutet av analysen genomförs en anknytning till de teoretiska redskapen. Genom att förhålla mig till detta tematiska upplägg hoppas jag att på ett adekvat sätt kunna redogöra för de skillnader och likheter som kan finnas i polackernas syn på det kommunistiska och nazistiska förflutna.

3.1 Gulag och koncentrationslägren – helvetena på jorden

	30-generationen (4 st)		60-generationen (4 st)		90-generationen (4 st)	
Likheter dominerar	(1)	Kuba	(3)	Lech, Lilka, Lolek	(2)	Marek, Martyna
Skillnader dominerar	(3)	Kondrat, Klaudia, Kataryna	(1)	Lucja	(2)	Marcin, Mikolaj

Fig. 1: Informanternas svar på frågan: "Dominerar likheter eller skillnader mellan Gulag och koncentrationslägren?"

Resultatet på frågan om de första brottsaspekterna, Gulag och koncentrationslägren, är tydligt. Siffrorna i denna tabell visar att polackernas åsikter skiljer avsevärt. I 30-generationen är det bara en informant (Kuba) som uppger likheter som dominanta mellan lägren, medan resterande tre informanter (Kondrat, Klaudia och Kataryna) menar att skillnader dominerar. I 60-generationen är siffrorna omvända, då tre informanter (Lech, Lilka och Lolek) påvisar dominerande likheter mellan lägren, medan endast en informant (Lucja) pekar på att skillnaderna dominerar. I 90-generationen är åsikterna jämfördelade, då två informanter (Marek och Martyna) påpekar på att likheterna dominerar mellan lägren, medan resterande två (Marcin och Mikolaj) menar att skillnaderna är omfattande. Efter en sammanställning av alla polackers åsikter är konklusionen att hälften av informanterna likställer dessa läger, och att hälften skiljer på dem.

3.1.1 Dominerande likheter

Både den nazistiska och den kommunistiska regimen deporterade en enorm skara människor till specifika exterminerings- och/eller arbetsläger. Bakom de ofta taggtrådsingränsade och vaktornsbevakade murarna utnyttjades, och plågades människor under förhållanden som vi idag inte skulle kunna föreställa oss. Dessa läger utgör ett kapitel av egen karaktär i vår tidslinje. Det är spännande att se vad ett urval polackerna, ett av de folkslag vars äldre generation har levt med skräcken att hamna i ett av dessa läger, har tagit med sig från dessa tider.

Den amerikanske historikern, Martin Malia, och den franske forskaren, Stephane Courtois, ifrågasatte skillnaden mellan de stalinistiska och de nazistiska brotten. I kommunismens svarta bok formulerar Courtois (refererad till i Karlsson, 2008) följande skrivelse:

”När ett kulakbarn⁶⁵ i Ukraina dör av hunger efter att medvetet ha drivits till svält av den stalinistiska regimen så är detta likvärdigt med när ett judiskt barn i Warszawaghettoen dör av hunger efter att ha drivits till svält av den nazistiska regimen”⁶⁶

Alla de informanter som påpekade att likheter dominerar mellan lägren, gör en liknande sammansvetsning genom att sätta lägren i fokus för massmorden. Den enda informanten i 30-generationen som påvisat dominerande likheter mellan lägren (Kuba) menar att den sammanbindande faktorn är just denna eliminering av lägerfångar. Han säger:

”Båda lägersystem var ett ”bakslag”, som jag sa innan så var både de nazistiska lägren och Gulaglägren konstruerade för att eliminera dem som utgjorde ett problem för makten [...] metoderna kanske skiljde sig, men målet var det samma”⁶⁷

Kuba visar här en medvetenhet om att det finns skillnader mellan lägren. Dock menar han att den primära sammanlänkande faktorn definieras av de tuffa omständigheterna och de brutala massmordsmetoderna på grund av att de ledde till samma sak – en rättslös och grym eliminering av lägerfångar. Liknande formuleringar går även att finna i de uttalanden som informanterna från 60-generationen (Lech och Lolek) yttrade:

”Det är svårt att jämföra dessa läger... det är som att jämföra pest och kolera [...] De nazistiska koncentrationslägren kan betraktas som förintelsläger medan gulag snarare kan betraktas som arbetsläger, men människor dog som flugor inom båda dessa lägersystem”⁶⁸

”Det går nog praktiskt taget inte att skilja på dessa läger [...] Det finns en del skillnader men det grundläggande, jämställande elementet är just denna utmattning, detta plågade av människor”⁶⁹

---

⁶⁵ Kulaker var de rika bönder som utsattes för det sovjetiska kommunistpartiets illvilja, framförallt genom förföljelser av OGPU (sovjetunionens dåvarande säkerhetspolis) under den inledande Stalinistiska fasen (se Rupert Butler, *Stalins hemliga polis: Tjecken, OGPU, NKVD, KGB: från 1917 till 1991*. Finland 2008, s.47 f.).

⁶⁶ Karlsson, (2008), s.82.

⁶⁷ Intervju med Kuba, (2013-04-11), s.3.

⁶⁸ Intervju med Lech, (2013-04-15), s.3.

⁶⁹ Intervju med Lolek, (2013-04-17), s.3.

Dessa uttalanden stärker det faktum att informanterna är medvetna om existerande skillnader mellan lägren, men att massmorden utgör den mest fundamentala, förenande faktorn. Den tredje informanten i 60-generationen (Lilka), som påvisade dominerande likheter mellan lägren, har dock svårt att motivera sitt ställningstagande. Hon menar att hon aldrig intresserat sig för den historien, och förmodar senare att dessa läger hade väldigt liknande drag.⁷⁰

Även de två informanterna i 90-generationen (Marek och Martyna), som påvisade övervägande likheter mellan lägren, menar att den grundläggande jämförande faktorn är de massmord som utfördes på lägerfångarna.⁷¹

Jag vill här dra en parallell mellan ovanstående informanters samlade resonemang och Courtois ifrågasättande av skillnaden mellan de nazistiska och stalinistiska morden. Precis som det av Courtois beskrivna fallet med kulakbarnet och judebarnet, kan vi ställa oss frågan om ett jämförande är möjligt mellan den politiska motståndarens utmattning i Gulag, och den tyska judens svält i ett av de nazistiska koncentrationslägren. Av resonemangen att döma tycker ovanstående informanter att massmorden av lägerfångar, oavsett vilken bakgrund de hade eller vilken extermineringsmetod de varit utsatta för, är den primära jämförande faktorn mellan det sovjetiska och det nazistiska lägersystemet.

3.1.2 Dominerande skillnader

Det fanns sex informanter som påpekade att skillnaderna var övervägande mellan de nazistiska och de sovjetiska lägren. Dessa gjorde väldigt breda och nyanserade utläggningar men efter en noggrann granskning har det varit möjligt att identifiera ett mönster mellan deras resonemang. Den mest frekventa skillnaden som informanterna diskuterade, var målgrupperna inom lägersystemen. Inom 30-generationen fanns det tre informanter (Kondrat, Klaudia och Kataryna) som menade att lägren skiljde sig avsevärt. De resonerade på följande sätt:

”Enligt mig finns det tydliga skillnader då de nazistiska lägren huvudsakligen var till för att exterminera judar, medan lägerfångarna i Gulag snarare utgjordes av ryska politiska motståndare.”⁷²

”[...] det var ett helvete på jorden [...] I de nazistiska lägren mördades huvudsakligen judar, men många polacker dog också där. I Gulag kunde man

---

⁷⁰ Intervju med Lilka, (2013-04-15), s.3.

⁷¹ Intervju med Marek, (2013-04-07), s.3; Intervju med Martyna, (2013-04-05), s.3.

⁷² Intervju med Kondrat, (2013-04-09), s.3 f.

inte finna några judar, fångarna i dessa läger utgjordes framförallt av ryssar, de mördade huvudsakligen sina egna.”⁷³

Båda dessa informanter framhäver judefrågan som en betydelsefull skillnad mellan lägren, vilket även Applebaum och Karlsson påpekade: att medan den kommunistiska regimen definierade sina fiender efter kriterier som klass och politik, var ras den primära fientliga faktorn för den nazistiska regimen vilket följaktligen ledde till att terrorn inom de två lägersystemen kom att se annorlunda ut. Den tredje informanten i 30-generationen formulerar sig dock lite annorlunda vid åtskillnaden av målgrupperna. Hon säger att:

”Både judar och polacker dog i de nazistiska lägren... men när det gäller Gulag så var det huvudsakligen den polska intelligentian... dock vet jag inte om där dog flest ryssar eller polacker i Gulag, men jag är helt säker på att 20 000 polacker dog där.”⁷⁴

Detta utlåtande är enligt mig väldigt intressant. Först och främst tycker jag mig se ett spår av den polonisering som Törnqvist-Plewa diskuterade då Kataryna pekar ut både judar och polacker som primära offergrupper för det nazistiska lägersystemet. Nästa intressanta fragment i detta uttalande är att Kataryna framhåller den polska intelligentian som huvudsakliga offer för Gulaglägren, och sedan försöker stärka detta genom att upplysa om 20 000 polackers död inom detta lägersystem (vilket är en stor missbedömning).

I samband med att de hemligstämplade dokumenten berörande Katynmassakern gjordes offentliga, började den undångömda historien präglas i polsk media. Enligt Johnsson omkom ungefär 21 000 polacker under denna massaker – vilket en stor del av det polska samhället har blivit informerade om genom television, tidningar och radio under de senaste åren. Kanske kan det vara så att Kataryna har vantolkat de brutala händelserna i Katynskogen, och därför relaterar dessa 20 000 dödsoffer till det sovjetiska lägersystemet istället.

I 60-generationen var det endast en informant (Lucja) som påpekade att skillnaderna var dominanta mellan lägren. Till skillnad från de andra informanterna, så kunde Lucja tyvärr inte föra en reflektion kring vilken målgrupp som var primär för respektive lägersystem då hon inte hade en aning om proportionerna mellan lägerfångarnas ursprung. Däremot så diskuterade hon kvantiteten av lägrens totala offersumma:

---

⁷³ Intervju med Klaudia, (2013-04-12), s.3.

⁷⁴ Intervju med Kataryna, (2013-04-11), s.3.

”Det nazistiska lägersystemet var i alla fall större än gulagsystemet, därför att fler människor dog i de nazistiska koncentrationslägren.”⁷⁵

Detta uttalande går inte i linje med vad Applebaum skriver – att de olika definitionerna av sovjetregimens och naziregimens fiender ledde till att fler människor föll offer för sovjetregimen. Gulagsystemet var större än det nazistiska lägersystemet – inte bara på grund av den enorma mängden gulagfångar, men även på grund av Sovjetunionens enorma area. Vi får dock ta hänsyn till att Lucja föddes på 60-talet och växte upp i det kommunistiska samhället som präglades av censur, och av ett utbildningssystem som lärde ut en förvrängd historia där Sovjetunionen skönmålades, och där de kommunistiska brotten placerades i skuggan. Detta kan vara anledningen till Lucjas felaktiga uppfattning kring storleken på lägersystemen.

I 90-generationen fanns det två informanter (Marcin och Mikolaj) som påvisade dominerande skillnader mellan lägren. Dessa informanter gjorde följande uttalanden:

”I de nazistiska lägren ville man huvudsakligen exterminera folk, där utfördes framförallt massmord på judar och intelligentian [...] Målgruppen för Gulag var huvudsakligen politiska och ekonomiska motståndare, den polska intelligentian men framförallt ryssar.”⁷⁶

”[...] många judar dog i de nazistiska koncentrationslägren, inte minst i Auschwitz, medan vem som helst kunde hamna i Gulag: politiker, brottslingar... vem som helst oavsett nationalitet.”⁷⁷

Dessa uttalanden är inte bara synonyma med varandra, utan även synonyma med de resonemang som informanterna i 30-generationen formulerade. Följaktligen kan man genom total granskning av alla informanters utlåtanden konstatera att judefrågan är den mest betydelsefulla segregande faktorn mellan de nazistiska koncentrationslägren och Gulag. En annan konklusion är att alla tolv informanter diskuterar samma faktor, nämligen massmorden. Medan hälften av informanterna ser massmorden som en jämförande faktor mellan lägren, driver den andra halvan en djupare reflektion och försöker identifiera skillnader inom samma faktor.

Andra frekventa resonemang som yttrades under intervjuernas gång kretsade kring de olika dödsorsaker och metoder som användes i lägren. En majoritet av informanterna (åtta stycken), diskuterade gaskammarna och krematorierna i de nazistiska koncentrationslägren, kontra den Sibiriska kylan som präglade gulaglägren. Enorma mängder lägerfångar gasades

---

⁷⁵ Intervju med Lucja, (2013-04-19), s.3.

⁷⁶ Intervju med Marcin, (2013-04-10), s.3.

⁷⁷ Intervju med Mikolaj, (2013-04-14), s.4.

ihjäl av nazisterna, medan den sovjetiska terrorapparaten ofta deporterade sina fångar till primitiva läger placerade i fjärran öster, ibland nära polcirkeln – isolerade och ogästvänliga platser som det var omöjligt att fly ifrån.

En annan spännande upptäckt jag vill diskutera är hur en informant i den yngre generationen (Mikolaj) pekar på en specifik skillnad mellan lägren, och sedan gör ett intressant konstaterande:

”[En annan] skillnad är att medicinska experiment utfördes i koncentrationslägren, inte minst i Auschwitz... det finns dock ingen information om att några experiment utfördes i Gulag [...] De experiment som utfördes i koncentrationslägren kan även betraktas som en positiv aspekt då medicinen utvecklades avsevärt.”⁷⁸

Det intressanta med detta uttalande är hur den unga informanten betraktar de hemska experiment som utfördes i de nazistiska lägren som något positivt. Alla informanter i 30-generationen och 60-generationen kunde endast identifiera negativa aspekter inom lägren. Detta stödjer enligt mig de resultat som Kwiatkowski redovisar i sin forskning om olika generationers syn på det (kommunistiska) förflutna. Han menar att den emotionella inställningen till det förflutna skiljer sig mellan generationerna. Den äldre generationen som upplevt de hemska hetserna som ägde rum under andra världskriget har ett starkare emotionellt förhållningssätt till det förflutna, medan den yngre generationen, som växt upp i ett fredligt samhälle, har en tendens att vidga sina vyer och föra en mer allsidig reflektion kring det förflutna.

Mikolajs uttalande frambringar även en diskussion kring vilket läger som egentligen var värst (vilket i och för sig beror på vilken målgrupp du frågar). Applebaum menar att det är en ”smaksak” gällande vilket läger som var värst. Vidare menar även Applebaum att fångarna generellt sett klarade sig bättre i Gulag då de i vissa fall fick privilegier beroende på hur hårt de hade jobbat – något som inte var på tal i de nazistiska koncentrationslägren. Följaktligen skulle Gulag kunna betraktas som ett ”bättre” läger än koncentrationslägren – vilket Mikolaj indirekt säger emot genom att påvisa positiva aspekter med de nazistiska lägren, och inte gulaglägren.

---

⁷⁸ Intervju med Mikolaj, (2013-04-14), s.4

3.2 NKVD och Gestapo – regimernas kirurgiska instrument

	30-generationen (4 st)		60-generationen (4 st)		90-generationen (4 st)	
Likheter dominerar	(3)	Kondrat, Kataryna, Kuba	(4)	Lech, Lilka, Lolek, Lucja	(3)	Marek, Martyna, Marcin,
Skillnader dominerar	(1)	Klaudia	(0)		(1)	Mikolaj

Fig. 2: Informanternas svar på frågan: "Dominerar likheter eller skillnader mellan NKVD och Gestapo?"

Efter en granskning av siffrorna i denna tabell kan vi tydligt se att en klar majoritet av informanterna är överens om att likheter dominerar mellan NKVD och Gestapo. I 30-generationen är tre informanter (Kondrat, Kuba och Kataryna) övertygade om att de synonyma dragen är övervägande mellan terrorapparaterna. Endast en informant (Klaudia) i denna generation menar att skillnader dominerar. I 60-generationen är siffrorna självklara: Alla informanter tycker att likheterna dominerar. I 90-generationerna är siffrorna likadant fördelade som siffrorna i 30-generationen då tre informanter (Marek, Martyna och Marcin) menar att likheterna dominerar medan endast en informant (Mikolaj) tycker att skillnaderna är övervägande. Efter en sammanställning av alla tolv informanternas svar kring denna aspekt är konklusionen att tio informanter påvisar dominanta likheter mellan terrorapparaterna, medan endast två informanter menar att skillnaderna är störst.

3.2.1 Dominerande likheter

Både den sovjetiska och den nazistiska regimens historia innehåller ett kapitel om blodbesudlade handlingar i form av politiskt våld och terror mot ockuperade länders civilbefolkning, men även mot mer specificerade målgrupper. Karlsson behandlar just denna parallell genom att belysa regimernas praktiserande av terrorvåld mot eventuella hinder som stod i vägen för regimernas mål. De tre informanterna i 30-generationen (Kondrat, Kuba och Kataryna) som resonerade kring dominerande likheter mellan terrorapparaterna gör en entré i denna diskussion genom att yttra följande:

”De ena och de andra utförde otroligt brutala handlingar, de båda använde sig av tortyr mot de människor som anklagats för konspirerande aktiviteter”⁷⁹

”Enligt mig är Gestapo och NKVD i princip samma sak. Man kan se det som två onda organisationer [...] Metoderna är väldigt lika... det finns såklart skillnader men målet är i varje fall det samma, [att eliminera störande objekt]”⁸⁰

Även den sista informanten i denna generation (Kataryna) resonerade på ett liknande sätt.⁸¹ Dessa polackers uttalanden är i linje med Karlsson uppfattning; att terrorapparaterna (NKVD och Gestapo) användes av brottsregimerna som centraliserade och effektiva verktyg för att eliminera specifika fiender och sprida terror. Även alla fyra informanter i 60-generationen deltar i denna diskussion genom följande uttalanden:

”Jag tycker inte att man kan skilja på dem [...] jag ser NKVD och Gestapo som samma sak.”⁸²

”Jag ser inga skillnader, deras metoder var väldigt lika [...] terrorapparaterna var precis lika brutala.”⁸³

”Ja du vet... de ena var politiska poliser och de andra var politiska poliser. Deras metoder var väldigt lika tyvärr. Det är väldigt svårt att på något sätt skilja mellan dessa terrorapparater.”⁸⁴

Dessa tre uttalanden är väldigt lika, den enda skillnaden är att Lech inte riktigt stärker sitt resonemang med motiveringar kring vilka likheter det gäller, medan Lilka och Lolek tydligt pekar ut metoderna som den sammabindande faktorn. Även den fjärde informanten i 60-generationen (Lucja) understryker att den primära sammanflätande faktorn mellan terrorapparaterna är de inhumanitära metoder som de använde sig av för att sprida terror och säkra brottsregimernas makt genom att eliminera potentiella hot.⁸⁵ Något jag vill tillägga är att informanternas svar på frågan om terrorapparaterna ofta är korta, samt saknar utvecklade och underbyggande motiveringar kring vilka likheter det faktiskt gäller, eller en vidareutveckling kring vilka metoder det handlar om. Denna avsaknad av stärkande motiveringar går även att finna de formuleringar som yttrats av informanterna i 90-generationen. Informanten Martyna uttryckte sig exempelvis på följande sätt:

---

⁷⁹ Intervju med Kondrat, (2013-04-09), s.4.

⁸⁰ Intervju med Kuba, (2013-04-11), s.3.

⁸¹ Intervju med Kataryna, (2013-04-11), s.4.

⁸² Intervju med Lech, (2013-04-15), s.4.

⁸³ Intervju med Lilka, (2013-04-15), s.3.

⁸⁴ Intervju med Lolek, (2013-04-17), s.4.

⁸⁵ Intervju med Lucja, (2013-04-19), s.3 f.

”Likheter dominerar mellan dessa terrorapparater.”⁸⁶

Däremot finns det informanter i 90-generationen som ger mer utvecklade svar. Ett exempel på detta är det uttalande som Marcin formulerade, där han utvecklar sitt ställningstagande genom att beskriva vilka metoder det faktiskt handlar om:

”De var enligt mig lika brutala när det gäller metoder, t ex att man tvingade folk att äta konstiga saker, eller spikade spikar under deras naglar och klädde av dem nakna under förhör då det antagligen hade en psykologisk effekt på de åtalade personerna”⁸⁷

Även den sista informanten i 90-generationen (Marek) som påpekade dominanta likheter mellan terrorapparaterna formulerar ett mer utvecklat resonemang genom att belysa förföljelser och insamling av information som synonyma metoder.⁸⁸

En slutsats är att de informanter som tagit ställning till de dominerande likheterna mellan NKVD och Gestapo framförallt diskuterar de metoder som apparaterna använde sig av, vilket följaktligen innebär att regimernas fiender blev utsatta för samma typ av brutala behandling (enligt informanterna). Likt fallet med koncentrationslägren och gulaglägren tycker jag att man utifrån dessa resonemang kan dra en koppling till Courtois reflektion om likställandet mellan de nazistiska och stalinistiska brotten.

3.2.2 Dominerande skillnader

Minoriteten av informanterna menade att skillnaderna var dominanta mellan terrorapparaterna. Även dessa informanter resonerar kring Gestapos och NKVD:s metodanvändning, men menar att metoderna skiljde sig, till skillnad från majoriteten av informanter som snarare påpekade att metoderna var liktydiga. Den enda informanten från 30-generationen (Klaudia) som menade att skillnaderna var dominanta, uttalade sig på följande sätt:

”NKVD var huvudsakligen ute efter den polska intelligentsian och högg ofta till under nattetid. Gestapo var inte lika aktiva på nätterna, utan de använde sig flitigt av gaturazzior.”⁸⁹

---

⁸⁶ Intervju med Martyna, (2013-04-07), s.3.

⁸⁷ Intervju med Marcin, (2013-04-10), s.3.

⁸⁸ Intervju med Marek, (2013-04-07), s.3.

⁸⁹ Intervju med Klaudia, (2013-04-12), s.4.

Klaudia bodde på den västra sidan av Polen under andra världskriget, det vill säga den sidan som var ockuperad av nazisterna vilket innebär att hon har bevittnat de handlingar som Gestapo utförde mot civilbefolkningen. Likaså var Klaudia bosatt i Polen under de kommunistiska åren 1948 till 1991, när NKVD var hemligt aktiva. Resonemanget som Klaudia för kring skillnaden mellan terrorapparaternas offentlighet kan tyckas förståelig då Sovjetregimen under många år försökte undngömma de brott som de utsatt den polska befolkningen för. Det är därför inte svårt att tänka sig att NKVD agerade mer diskret än vad Gestapo gjorde. Däremot var NKVD mer offentligt brutala under ockupationen 1939 vilket Klaudia dock inte upplevt – därför har hon endast uppfattat ”en sida av myntet”.

Även Mikolaj, den enda informanten på 90-generationen som påpekade dominanta likheter mellan terrorapparaterna gjorde ett liknande uttalande:

”Man skulle kunna se Gestapo som nazisternas kirurgiska kniv, medan NKVD snarare kan liknas vid en fil, som kräver ömhet under en pågående operation. Det jag menar är att deras metoder skiljde sig – Gestapo agerade mer offentligt medan NKVD hela tiden arbetade under täckmantel.”⁹⁰

Mönstret i diskussionen kring terrorapparaterna är tydligt. En stor del av informanterna diskuterar terrorapparaternas metदानvändning. Majoriteten menar att likheter dominerar mellan NKVD och Gestapo då de använde sig av liknande metoder, medan en minoritet påvisar motsatsen – att terrorapparaternas metoder var olika.

---

⁹⁰ Intervju med Mikolaj, (2013-04-14), s.5.

3.3 Stalin och Hitler – De onda ”tvillingarna”

	30-generationen (4 st)		60-generationen (4 st)		90-generationen (4 st)	
Likheter dominerar	(3)	Kataryna, Kuba, Klaudia	(4)	Lech, Lilka, Lolek, Lucja	(2)	Martyna, Marcin
Skillnader dominerar	(1)	Kondrat	(0)		(2)	Marek, Mikolaj

Fig. 3: Informanternas svar på frågan: ”Dominerar likheter eller skillnader mellan Stalin och Hitler?”

Denna tabell visar klart och tydligt att en stor majoritet av informanterna är övertygade om att likheter dominerar mellan den nazistiska och den kommunistiska diktatorn. I 30-generationen är tre informanter (Kataryna, Kuba och Klaudia) fast beslutade vid att ett jämställande är möjligt mellan Hitler och Stalin, medan endast en informant (Kondrat) tycker att skillnader dominerar mellan dem. I 60-generationen är siffrorna väldigt tydliga – alla fyra informanter ser stora likheter mellan diktatorerna. I 90-generationen är siffrorna jämfördelade då två informanter (Martyna och Marcin) påpekar att likheter mellan Hitler och Stalin dominerar, och två av informanterna (Marek och Mikolaj) tycker att skillnaderna är dominanta. Sammanfattningsvis tycker nio informanter att likheter dominerar mellan terrorapparaterna, medan endast tre informanter pekar på dominerande skillnader.

3.3.1 Dominerande likheter

Den övervägande delen av de terrordåd och inhumanitära brottshandlingar som ägde rum under andra världskriget genomfördes på order av två totalitära diktatorer – Josef Stalin och Adolf Hitler. Än idag, cirka 60 år efter deras någorlunda synkroniserade bortgångar präglas inte bara historievetenskapen, utan även utbildningssystemet och median av dessa herrars karaktäristiska handlingar. Men vad tycker egentligen polackerna om dessa diktatorer? Det ska vi nu få reda på genom en inblick i informanterna uttalanden om komparationen.

De informanter i 30-generationen som påpekade att det fanns dominanta likheter mellan ledargestalterna fokuserar till stor del på en jämställande komparation mellan de brott som Stalin och Hitler var ansvariga för:

”Både Hitler och Stalin var brottslingar, de händelser som ägde rum i de länder som Hitler ockuperade är omöjliga att beskriva. Efter kriget så visades krigsfilmer på bio som skildrade dessa händelser, och det var svårt att tro det man såg. Och vad gäller Stalin... Det var samma sak.”⁹¹

Denna informant likställer alltså Stalins och Hitlers brott mot mänskligheten. Hon har lyckats skapa sig en bild av de brutaliteter som ägde rum under den nazistiska ockupationen, både genom att själv uppleva dem, då hon bodde på Polens västra sida under andra världskriget, och på grund av att hon sett filmer som illustrerat de inhumana förhållandena som den nazistiska ockupationen bidrog till – sedan placerar hon in Stalin under samma ”parasoll”.

De resterande två informanterna i 30-generationen (Kataryna och Kuba) har väldigt liknande formuleringar. Skillnaden mellan dem är dock att Kataryna pekar ut den polska intelligentian som offer för Stalins och Hitlers befallningar,⁹² medan Kuba menar att båda diktatorerna ville eliminera störande objekt – och att de definierade dessa olika.⁹³ Kuba visar alltså en medvetenhet om att Hitler och Stalins fiender definierades olika, men den stora likheten är massmorden som utförts på order av diktatorerna.

I 60-generationen tyckte alla informanter att ett jämställande mellan Hitler och Stalin var möjligt. Dock skiljer sig resonemangen inom denna generation. Två av informanterna (Lech och Lucja) menar att massmorden är den primära förenande faktorn mellan diktatorerna:

”Den stora likheten mellan Hitler och Stalin är att de båda var massmördare [...]”⁹⁴

”Det finns stora likheter mellan dem, det handlar helt enkelt om massmord. Ingen av dessa herrar hade några gränser... Det finns inte speciellt många skillnader, de var likadana.”⁹⁵

Här kan vi tydligt se att dessa informanters uttalanden är synonyma med varandra. Än en gång går det att dra en koppling till Courtois ifrågasättande av skillnaden mellan morden som genomfördes av den stalinistiska respektive nazistiska regimen.

---

⁹¹ Intervju med Klaudia, (2013-04-12), s.2.

⁹² Intervju med Kataryna, (2013-04-11), s.2.

⁹³ Intervju med Kuba, (2013-04-11), s.2.

⁹⁴ Intervju med Lech, (2013-04-15), s.2.

⁹⁵ Intervju med Lucja, (2013-04-19), s.2.

De två andra informanterna i 60-generationen, (Lolek och Lilka) definierar dock den sammansvetsande faktorn mellan Hitler och Stalin enligt andra termer:

”[...] de båda ville ha absolut makt, vilket man kan få bekräftat genom att titta på hur många länder som var under nazistiskt eller kommunistiskt förtryck.”⁹⁶

”Enligt mig finns det många likheter mellan Hitler och Stalin. Båda var diktatorer och strävade efter att förintä andra länder.”⁹⁷

Dessa informanter menar att båda dessa diktatorer hade ett storhetsvansinne vilket ledde till att deras krigsföring hade imperialistiska drag. Det förvånar mig inte att polackerna framhäver den aggressiva imperialismen som en sammanflätande faktor mellan diktatorerna, med tanke på att det polska samhället flera gånger blev utsatt för diktatorernas storhetsvansinne – inte minst på grund av Polens geografiska placering. Under den inledande fasen av andra världskriget splittrades Polen enligt överenskommelserna i Ribbentrop-Molotov pakt. Senare kom Polen att hamna under absolut nazistiskt inflytande då Hitler genomförde Operation Barbarossa – invasionen av Sovjetunionen 1941. Invasionen misslyckades dock vilket ledde till att den röda armén och kommunisterna återigen ockuperade Polen, och stannade där fram till 1991.

I 90-generationen var motiven till likheterna mellan Stalin och Hitler också nyanserade. Martyna gör i princip samma utlåtande som Lech och Lucja i 60-generationen gjorde:

”Jag tycker att likheter dominerar mellan dessa diktatorer, deras skala av mord var den samma.”⁹⁸

Medan Marcin istället driver ett resonemang som skulle kunna tolkas som en kombination mellan de uttalanden som alla fyra informanter i 60-generationen formulerade:

”Hitler och Stalin ansåg att man kan ta allt på polsk mark. Deras ideologier ville röja allt som var i vägen, och geografiskt var polen i vägen för deras mål – medan Stalin ville röra sig mot väst, så ville Hitler röra sig mot öst”⁹⁹

Detta uttalande tycks fokusera både på imperialismen, men även på de brutala terrorfunktioner som Stalin och Hitler ansvarade för.

Sammanfattningsvis kan slutsatsen dras att både likheter och skillnader är möjliga att

---

⁹⁶ Intervju med Lolek, (2013-04-17), s.2.

⁹⁷ Intervju med Lilka, (2013-04-15), s.2.

⁹⁸ Intervju med Martyna, (2013-04-07), s.2.

⁹⁹ Intervju med Marcin, (2013-04-10), s.1.

finna i de uttalanden som formulerades av de informanterna som påvisade dominanta likheter mellan diktatorerna.

3.3.2 Dominerande skillnader

Karlsson pekade bland annat på en likhet i relationen mellan kollektivet och en politisk ledargestalt, i detta fall Hitlers relation till det tyska folket och Stalins relation till sovjetkommunisterna. Den enda informanten i 30-generationen som påvisade relevanta och utmärkande skillnader mellan diktatorerna diskuterar just denna relation:

”Jag ser dem som psykopater och inget annat [...] en betydelsefull skillnad är dock att Hitler enade sitt land, han var en karismatisk person och lovade sitt folk bekvämligheter. Stalin däremot förgjorde sitt folk istället för att ena dem”¹⁰⁰

Här pekar alltså Kondrat på en skillnad, i den likhet som Karlsson redovisar – det vill säga relationen mellan en ledargestalt och kollektivet. Intressant med detta uttalande är dock att Kondrat framhäver en positiv inställning till Hitler, och en mer negativ inställning till Stalin. Det är ett faktum att Hitler enade sitt land, löste problemet med arbetslöshet och utvecklade Tysklands infrastruktur. Men Stalin drev ett industrialiseringsprojekt i Sovjetunionen som ledde till att landet kom ikapp västmakterna både ekonomiskt och militärt – en positiv aspekt som Kondrat inte yttrar sig om. Detta vill jag koppla till Martin Malia som ifrågasatte skillnaden mellan Stalins ”faraoniska teknologi” och Hitlers ”industrialiserade förintelse”. Det är intressant att Kondrat faktiskt ser positiva aspekter inom Hitlers handlingar, medan han endast ser negativt på Stalins. Kanske kan detta bero på att polsk media på senare år har präglat den kommunistiska historien mer än den nazistiska – just för att sanningen bakom Katynmassakern har yttrats officiellt.

Då alla informanter i 60-generationen påvisade dominanta likheter mellan diktatorerna, sker härnäst en redovisning av de uttalanden som formulerats av informanterna från 90-generationen. Det fanns två informanter i denna generation (Marek och Mikolaj) som menade att skillnaderna var dominanta mellan Stalin och Hitler. Deras motiveringar skiljer sig dock avsevärt:

---

¹⁰⁰ Intervju med Kondrat, (2013-04-09), s.2.

”Var fokus för Hitler och Stalins handlingar ligger, skiljer sig. Hitler koncentrerade sig på det judiska folkslaget, och utförde massmord på dessa genom koncentrationsläger medan Stalin endast utförde massmord på dem som potentiellt kunde hota honom.”¹⁰¹

Även detta uttalande, likt flera andra kring denna aspekt, handlar om Stalins och Hitlers massmord. Dock menar Marek att massmorden skiljde sig med tanke på att diktatorerna definierade sina motståndare efter olika kriterier. Detta uttalande går att relatera till det som Karlsson formulerade – om ideologiernas olika definition av fiender (även Applebaum diskuterar detta). Ideologiernas fiender definieras dock efter Hitlers och Stalins riktlinjer, då diktatorerna förespråkar respektive ideologi. Hitler, som förespråkade nazismen definierade huvudsakligen sina fiender efter termen ”ras” medan Stalin snarare definierade sina fiender efter termen ”klass”. Följaktligen blev judarna den primära fienden för Hitler, medan de rika, så som kulakerna eller den polska överklassen som ofta negligerade jämställdhetsfaktorn i den kommunistiska ideologin, utgjorde den huvudsakliga fienden för Stalin. Det sista komparativa uttalandet mellan diktatorerna formulerades av Mikolaj:

”Jag tycker att Hitler var en intelligent person, han var en karismatisk individ med tanke på att han övertalade en stor folkmassa att följa honom och den politik som han förespråkade [...] Stalin tog däremot makten med våld, och använde sig av terror mot det egna folket.”¹⁰²

Detta uttalande är väldigt likt det som Kondrat i 30-generationen formulerade. Båda dessa informanter tycker att Hitler var en karismatisk person, och båda tittar på Stalin med negativa glasögon. Detta är enligt mig inte i linje med Kwiatkowskis generationsstudie. Enligt Kwiatkowski har den yngre generationen en bättre förmåga att granska det förflutna ur ett vidgat och neutralt perspektiv, men faktum är att både Kondrat från 30-generationen, och Mikolaj från 90-generationen formulerade identiska uttalanden – båda såg en positiv egenskap hos Hitler, men inte hos Stalin.

Efter en analys av informanternas uttalanden kring Stalin och Hitler kan slutsatsen dras att resonemangen är väldigt nyanserade – att likheter och skillnader kan identifieras både inom, och mellan generationerna.

---

¹⁰¹ Intervju med Marek, (2013-04-07), s.2.

¹⁰² Intervju med Mikolaj, (2013-04-14), s.2.

3.4 Kommunism och nazism – de totalitära ideologierna

	30-generationen (4 st)		60-generationen (4 st)		90-generationen (4 st)	
Likheter dominerar	(3)	Kondrat, Kataryna, Kuba	(2)	Lilka, Lolek	(1)	Marcin
Skillnader dominerar	(1)	Klaudia	(2)	Lech, Lucja	(3)	Marek, Martyna, Mikolaj

Fig. 4: Informanternas svar på frågan: Dominerar likheter eller skillnader mellan kommunismen och nazismen (ideologier, politiska rörelser, partier och stater)?

Denna tabell pekar på att hälften av informanterna påvisar dominanta likheter mellan ideologierna, och att hälften påvisar dominerande skillnader. I 30-generationen tycker majoriteten av informanterna (Kondrat, Kataryna och Kuba) att likheter dominerar mellan Kommunismen och Nazismen, medan endast en informant (Klaudia) menar att skillnaderna är dominanta. I 60-generationen är åsikterna jämfördelade, då två informanter (Lilka och Lolek) menar att likheter dominerar mellan ideologierna, medan de andra två informanterna (Lech och Lucja) menar att skillnader dominerar mellan dem. I 90-generationen är det endast en informant (Marcin) som menar att likheter dominerar mellan Kommunismen och Nazismen, medan majoriteten av informanterna i denna generation (Marek, Martyna och Mikolaj) menar att ideologierna är möjliga att jämföra.

3.4.1 Dominerande likheter

Kommunismen och nazismen är två ideologier som står i centrum för den terrorhistoria som karaktäriserar en stor del av 1900-talet. Dessa två ideologier hade en förödande effekt på framförallt det europeiska samhället vars kollektiva minne än idag präglas av de brott mot mänskligheten som regimerna utförde. Kommunism och nazism har blivit centrala begrepp i den historievetenskapliga diskussionen kring identitet, moral och andra existentiella värdegrundsfrågor. Ett polskt perspektiv på komparationen mellan dessa ideologier är av relevans då det polska samhället kanske påverkats mer än något annat samhälle av den kommunistiska och nazistiska regimens ogärningar.

De uttalanden som informanterna i 30-generationen (Kondrat, Kataryna och Kuba)

formulerade är väldigt synonyma, och pekar huvudsakligen på regimernas brott mot mänskligheten:

”Jag tycker att nazism och kommunism praktiskt taget är samma sak... vilket jag grundar på att båda systemen är brottsliga.”¹⁰³

”Likheterna mellan dessa ideologier är att de båda gick på lik för att nå sitt mål.”¹⁰⁴

Även den tredje informanten (Kataryna) som uttryckt likheter som dominerande mellan ideologierna har en liknande formulering. Hon menar att ideologierna ledde till samma sak, det vill säga en eliminering av en stor skara människor. Sedan säger hon uttryckligen att hon inte kan identifiera några skillnader mellan ideologierna. Det är inte så svårt att förstå varför informanterna från 30-generationen pekar ut brottsligheten som den primära förenande faktorn mellan ideologierna på grund av att de upplevde den terror som ideologierna frambringade. Dessa informanter reflekterar inte kring vilken målgruppen var för ideologierna terrorhandlingar, trots att den nazistiska ideologin definierade sina motståndare efter ras, medan den kommunistiska snarare var universell. Dessa uttalanden pekar även på att informanterna är medvetna om den kommunistiska regimens brottslighet, trots att den sovjetiska ledningen under många år försökte dölja de brott som förövades under ockuperade nationerna. De informanter i 60-generationen (Lilka och Lolek) som påpekade att likheterna var dominanta mellan ideologierna gör liknande uttalanden:

”Jag tycker att dessa ideologier är väldigt lika... rent ut sagt samma sak, jag ser inga skillnader alls. Inom båda systemen handlade det om att förgöra sitt eget folk och även den polska nationen, det vill säga vår kultur... vår intelligentia...”¹⁰⁵

Skillnaden mellan Lilkas resonemang och de uttalanden som informanterna i 30-generationen gjorde är att Lilka specificerar målgrupperna för den kommunistiska och den nazistiska ideologin. Här skönjs någon form av identitetsskapande så Lilka pekar ut det polska kollektivet som offergrupp för ideologierna. Den andra informanten i 60-generationen (Lolek) som diskuterade dominanta likheter mellan ideologierna hade svårt att formulera något stadigt resonemang:

---

¹⁰³ Intervju med Kondrat, (2013-04-09), s.5.

¹⁰⁴ Intervju med Kuba, (2013-01-11), s.5.

¹⁰⁵ Intervju med Lilka, (2013-04-15), s.5.

”Det är väldigt lika ideologier, bara det att man använde sig av olika metoder för att införa dessa ideologiska system... eller? Det är vad jag tror i alla fall [...] dock anser jag att nazismen är mycket värre än kommunismen.”¹⁰⁶

Detta uttalande är aningen motsägelsefullt, då Lolek först påpekar att ideologierna är väldigt lika, och sedan endast redovisar skillnader. Det intressanta med detta uttalande är dock att han anser nazismen som en mer brutal ideologi än kommunismen. Detta kan bero på att Lolek vuxit upp i det kommunistiska Polen där kommunismen glorifierats, och där de nazistiska brotten har stått i fokus för utbildningssystemet.

Endast en informant i 90-generationen (Marcin) tyckte att likheterna var dominanta mellan ideologierna. Hans resonemang är väldigt likt de uttalande som informanterna i 30-generationen formulerade – om att terrorn utgör den sammansvetsande faktorn:

”Jag tycker dock att likheter dominerar mellan dessa ideologier [...] de ville eliminera politiska hinder.”¹⁰⁷

3.4.2 Dominerande skillnader

I 30-generationen var det endast en informant (Klaudia) som uttalade sig som dominanta skillnader mellan ideologierna. Hon grundar sitt resonemang på realhistoriska grunder, genom följande uttalande:

”Nazismen varade en kort period men var extremt aggressiv, många människor dog på grund av den ideologin. Kommunismen varade däremot mycket längre, och mördade inte människor lika effektivt som nazismen gjorde. Jag tycker att kommunismen var mycket värre just på grund av att den varade längre, dessutom hade kommunisterna kontroll över det polska handelssystemet.”¹⁰⁸

Detta uttalande visar att Klaudia, likt de andra informanterna i 30-generationen, resonerar kring de mord som genererades av ideologiernas aggressiva terrorpolitik. Dock menar hon att mordfrekvensen skiljer sig på grund av ideologiernas olika aktivitetsperiod – medan nazismen föll 1945, höll kommunismen fast i det polska samhället med ett järngrepp fram till 1991. Ett annat intressant faktum med Klaudias uttalande är hur hon pekar ut kommunismen som en

---

¹⁰⁶ Intervju med Lolek, (2013-04-17), s.5.

¹⁰⁷ Intervju med Marcin, (2013-04-10), s.1 f.

¹⁰⁸ Intervju med Klaudia, (2013-04-12), s.4 f.

värre ideologi än nazismen. Detta trots att hon växte upp på den västra sidan som ockuperades av nazisterna. Detta kan bero på att hon upplevde både den nazistiska och den kommunistiska terrorn, dock påverkades hon mer av det kommunistiska förtrycket som ju påverkade hela det polska samhället genom en strikt kontroll av det polska handelssystemet i flera år. Klaudia berättar sedan vidare om hur svår fattigdomen och hungern var, och att polackerna med jämna mellanrum fick ett begränsat antal med specifika lappar, som man kunde lämna in för att få mat eller kläder – strategisk ransonering var betydelsefullt för överlevnaden.

De två informanter i 60-generationen (Lech och Lucja), som menade att skillnaderna var dominanta mellan ideologierna, uttryckte väldigt diffusa resonemang:

”[...] jag tycker att nazismen och kommunismen är två helt olika ideologier, däremot tycker jag att de leder till samma sak, alltså att tillintetgöra människan. Båda dessa ideologier lutar sig på brott.”¹⁰⁹

Denna informant gör först ett ställningstagande genom att skilja på ideologierna, men sedan diskuterar han endast likheter mellan dem, vilket enligt mig blir motsägelsefullt. Den andra informanten i denna generation har väldigt svårt att svara på frågan, men gör ändå ett ställningstagande:

”[...] jag känner någon form av distans till båda dessa ideologier och kan på något vis inte svara på denna fråga tyvärr [...] jag känner mig igenmurad, men enligt mig är kommunismen i alla fall mycket bättre än nazismen.”¹¹⁰

Likt flera andra informanter i 60-generationen menar Lucja att kommunismen är bättre än nazismen – dock definierar hon inte i vilket avseende det gäller. Jag tror dock att hon syftar på ideologiernas brottsliga drag, med tanke på att även hon växte upp i det kommunistiska samhället som flitigt framhävde nazisternas brott mot mänskligheten genom medierna och utbildningssystemet. Detta uttalande kan även kopplas till den generationsmodell som Karlsson diskuterar, där den andra generationen (i detta fall 60-generationen) som växt upp i ett samhälle präglad av censur och tabun kring diskussionstematiken, distanserar sig till det förflutna, och istället fokuserar på framtiden och återuppbyggnaden av samhället.

I 90-generationen tyckte majoriteten av informanterna att ideologierna skiljer sig. Två av dessa informanter (Martyna och Mikolaj) formulerar liknande uttalanden:

---

¹⁰⁹ Intervju med Lech, (2013-04-15), s.4.

¹¹⁰ Intervju med Lucja, (2013-04-19), s.4.

”När det handlar om den kommunistiska ideologin så tycker jag att den verkar attraktiv, för den strävar efter jämlikhet. Men i praktiken så fungerade inte kommunismen speciellt bra. När det handlar om den nazistiska ideologin så tycker jag att den är lite... onormal.”¹¹¹

”Jag har faktiskt svårt att svara på denna fråga [...] när det gäller kommunismen så är jag neutralt inställd till den ideologin, för teoretiskt sätt så finns det en möjlighet att modifiera kommunismen vilket skulle resultera i en bra ideologi, men jag är inte säker på om jag kan säga samma sak om nazismen.”¹¹²

Båda dessa informanter smutskastar nazismen, men menar att kommunismen är en ideologi med potentiella positiva drag. Martyna har en positiv inställning till specifika drag inom kommunismen, medan Mikolaj framhäver en neutral inställning. Liknande resonemang går inte att finna i de uttalanden som informanterna i de äldre generationerna formulerat, vilket (även här) kan kopplas till Kwiatkowskis teori om de olika generationernas emotionella inställning och reflektiva förmåga kring det förflutna. Både Martyna och Mikolaj ser potentiella aspekter inom kommunismen medan informanterna från de äldre generationerna endast har yttrat en negativ inställning till den specifika ideologin.

Den tredje informanten i 90-generationen (Marek) menar att skillnaderna mellan ideologierna dominerar på grund av att Hitler och Stalin använde sig av olika metoder för att underkupa sig främmande nationer. Han resonemang är dock bristfälligt då han inte diskuterar vilka metoder det handlar om. Faktum är att de flesta informanterna hade svårt att resonera kring frågeställningen om ideologierna vilket skulle kunna bero på frågans abstraktionsnivå i förhållande till de andra frågorna. Utan en grundlig kompetens kring de ideologiska systemens rötter och karaktäristiska drag är det svårt att genomföra en djupgående reflektion.

3.5 Teoretiska anknytningar

Ovan redovisade och analyserade intervjusvar visar att alla de specifika aspekterna som jag valt att behandla har en plats i den polska historiekulturen. I detta avsnitt görs vidare en systematisk koppling mellan informanternas uttalanden, och de bruk av historia som används inom en historiekultur för att tillfredsställa specifika syften och behov. Då källmaterialet har varit extremt omfattande och av en abstrakt karaktär, har en identifikation av olika historiebruk varit komplicerad. Efter en noggrann gransking har dock en del historiebruk

---

¹¹¹ Intervju med Martyna, (2013-04-07), s.3.

¹¹² Intervju med Mikolaj, (2013-04-14), s.5.

utkristalliserats. De historiebruk som jag här nedan kommer att relatera informanternas resonemang till är de av icke vetenskaplig karaktär: det existentiella, det moraliska, det ideologiska, det politiska, och det som Karlsson kallar ”icke-bruket” av historia.

Det existentiella historiebruket handlar, som nämnts innan, om att minnas delar av historien för att känna en orientering eller förankring i tillvaron. Detta historiebruk har framförallt varit tydligt i de uttalanden som informanterna från 30-generationen formulerade då de ofta fokuserade sina svar kring det polska samhället. Vidare stärker gärna informanterna från denna generation sina resonemang genom att berätta om händelser som de själva upplevt. Flera informanter kände dessutom igen de aspekter som diskuterades under intervjuernas gång, vilket tyder på ett existentiellt historiebruk.

Det ideologiska historiebruket handlar om att smutskasta eller legitimera en specifik ideologi genom att relatera den till förgångna händelser. Detta historiebruk var tydligt inom varje generation, inte minst i diskussionen om den kommunistiska och den nazistiska ideologin. Flera informanter associerade dessa ideologiska system till brott mot mänskligheten, och framhävde en tydlig negativ inställning.

Innan någon vidare reflektion görs kring Karlssons typologi, vill jag referera till den generationsmodell som han diskuterar i *Med folk mord i fokus*, samt *Europeiska möten med historien*. Här vill jag vara tydlig med att skilja på Karlssons historiebrukstypologi och Karlssons generationsmodell. Generationsmodellen handlar, som nämnts tidigare, om hur tre olika generationer bearbetar det förflutna, och vilka faktorer som påverkar denna bearbetning. Han menar att den äldsta generationen (30-generationen) som själva varit utsatta för, eller vittnat 1900-talets hemskheter väljer förtiga dessa händelser på grund av obegripligheten av vad som har hänt. Liknande förklaringar går att finna i de uttalanden som mina informanter från 30-generationen formulerade:

”Jag ville inte berätta för min dotter om de hemskheter jag hade skådat... ett barn ska inte behöva höra om sådana tragedier.”¹¹³

”Jag har svårt att uttala mig om denna fråga... Jag minns inte... Jag vill inte minnas.”¹¹⁴

Dessa informanters uttalanden går inte bara i linje med Karlssons generationsmodell – det går även att skönja ett historiebruk. Vi ser tydligt att ovanstående formuleringar tyder på en förträngning av de katastrofala händelser som kännetecknar 1900-talet, vilket följaktligen tyder på ett icke-bruk av historia.

---

¹¹³ Intervju med Kondrat, (2013-04-09), s.5.

¹¹⁴ Intervju med Kataryna, (2013-04-11), s.5.

Enligt generationsmodellen leder detta till att den andra generationens (60-generationen) historiekompetens får lida. Dels på grund av att 30-generationen inte delar med sig av sina erfarenheter, dels på grund av att de har växt upp och uppfostrats i ett samhälle med ett manipulerat utbildningssystem, och massmedia som präglats av sträng censur. Detta leder i sin tur till att de flesta polackerna inom 60-generationen snarare fokuserar på framtiden genom att engagera sig i en återuppbyggnad av samhället – något som speglas i de uttalanden som informanterna från denna generation formulerat. Flera av dessa informanter yttrade någon form av psykologisk försvarsmekanism i början av intervjuerna genom att exempelvis säga:

”Jag visste inte om det då... jag bara hörde om det... jag kan säga såhär; du vet, det handlar inte om det att jag inte är en polack, men jag identifierar mig på något sätt inte med den historien.”¹¹⁵

”Jag känner en distans till dessa ideologier, och kan på något vis inte svara på din fråga.”¹¹⁶

Även dessa uttalanden legitimerar Karlssons generationsmodell, men även den typologi som Karlsson formulerat. Det går framförallt att skönja ett icke-bruk av historien då båda dessa informanter uttryckligen menar att de inte känner någon djup relation till det nazistiska och kommunistiska förflutna – och därmed har de svårt att uttala sig. Detta är också ett exempel på hur ett historiskt fenomen i vissa fall inte tar plats i den nationella historiekulturen.

Enligt generationsmodellen tenderar den tredje generationen (90-generation) till att återupptäcka det förflutna, och restaurera historien genom att fråga sina farfäder vad de gjorde under andra världskriget. Detta kan bero på att historieämnet inom dagens utbildningssystem flitigt undervisar om de brutala händelser som den kommunistiska och nazistiska regimen ansvarat för, inte minst i det polska samhället som har en stark och specifik historiekultur. Även detta tredje steg i generationsmodellen har legitimerats genom informanternas uttalanden:

”Jag kan bara berätta för dig, vad min mormor berättade för mig”¹¹⁷

”Jag vet inte om det intresserar dig... men min mormor berättade en gång att [...]”¹¹⁸

---

¹¹⁵ Intervju med Lilka, (2013-04-15), s.2.

¹¹⁶ Intervju med Lucja, (2013-04-19), s.4.

¹¹⁷ Intervju med Marek, (2013-04-07), s.2 f.

¹¹⁸ Intervju med Martyna, (2013-04-07), s.2.

Karlsson menar att det moraliska historiebruket handlar om en restaurering och granskning av en bortglömd historia. Enligt mig är ovanstående uttalanden ett bra exempel på just det moraliska historiebruket då den yngre generationen restaurerar historien genom att fråga sina farfäder om specifika händelser som de sedan länge förträngt. En bortglömd historia väcks till liv igen. Ett intressant uttalande som en informant i 90-generationen formulerade, visar även vilket historiebruk som det polska samhället kanske präglas mest av:

”Som polsk invånare är jag trött på historien, som ständigt diskuteras i det polska samhället. De polska politikerna manglar hela tiden det förflutna, istället för att fokusera på framtiden [...] enligt mig har de gjort en cirkus av det hela.”¹¹⁹

Här ser vi ett tydligt exempel på hur ett politiskt historiebruk på statlig nivå kan leda till ett icke-bruk av historia bland individerna i den yngre generationen. Det är inte så svårt att förstå varför Martyna uttrycker denna frustration då Polens näst största parti, PiS (Prawo i Sprawiedliwosc - Lag och rättvisa) driver en antikommunistisk politik. Efter en granskning av PiS partiprogram kan man läsa att de strävar efter att bygga ett demokratiskt Polen, och övervinna det kommunistiska förflutna.¹²⁰

Det bör även tilläggas att en stor skara polska PiS politiker och militär intelligencia omkom i en flygolycka 2010 på väg till staden Smolensk för att hedra de officerare som mördats under Katynmassakern.¹²¹ I samband med denna tragedi exploderade hetsiga mediedebatter där inte bara olyckan stod i fokus, utan även det historiska fragmentet – massmorden i Katynskogen. Detta är ett exempel på hur en historisk produkt (Katynmassakern), har restaurerats och skrivits in i den polska historiekulturen. Mediedebatten har bidragit till att många polacker, som under lång tid levt i ett samhälle som lärt ut en frövrängd historia, plötsligt lär sig historien på nytt. Men den långa mediedebatten bidrar också till att många polacker helt enkelt tröttnar på historien, så som informanten Martyna.

Vidare vill jag påpeka att de historiebruk jag här reflekterat kring inte är permanenta och absoluta inom de generationsgrupper som representerar mitt urval. Alla informanter har inte uttalat sig likadant – det går således inte att göra en generaliserad koppling mellan ett specifikt historiebruk och en generation av polacker. De ovan redovisade citaten valdes som

---

¹¹⁹ Intervju med Martyna, (2013-04-07), s.5.

¹²⁰ PiS partiprogram från 2011, s.6. <http://www.pis.org.pl/dokumenty.php?s=partia&idoc=157> (besöktes 2013-04-29).

¹²¹ <http://www.tvn24.pl/raporty/katastrofa-smolenska,286> (besöktes 2013-05-15).

ett försök till en parallell reflektion kring Karlssons generationsmodell, och historiebrukstypologi.

4. Avslutande diskussion

Denna uppsats utgör ett eget kapitel inom den kontroversiella forskningen om komparationen mellan kommunism och nazism – med de polska rösterna i fokus. Efter en analys av det muntliga källmaterialet är konklusionen att polackernas uttalanden inte går att ordna i ett monotont och rätlinjigt system. Det finns en levande historisk tradition i det polska samhället där det kollektiva minnet präglas av en medveten relation till ett smärtsamt förflutet, vilket genomsyrar alla tre generationerna. Polackerna identifierar sig med offrets roll, och ser negativt på nazismen och kommunismen, vilket inte är svårt att förstå med tanke på det polska samhällets infekterade relation till brottsregimerna. Dock visar analysen att en djupare reflektion kring det smärtsamma förflutna kan liknas vid ett mångnyanserat spektrum av resonemang och tolkningar. När vi ställer kommunismen bredvid nazismen blir den polska reflektionen helt plötsligt mer komplicerad – vilket är genomgående inom alla tre generationerna.

Det krävs dock en mer djupgående reflektion, och inte minst en gedigen förståelse och kompetens kring den katastrofhistoria som det polska samhället är länkat till, för att förstå vad de mångskiftande resonemangen beror på. Det polska samhället har under det senaste seklet genomgått omfattande och dynamiska förändringar vilket har gjort det svårt för polackerna att bearbeta minnet av det förflutna. I samband med Molotov-Ribbentroppakten klövs det polska samhället mellan två terrorregimer – alla polacker fick följaktligen inte uppleva samma ockupation. Denna territoriella splittring lade grunden för det polska samhällets kluvna tolkningar av det förflutna. I en efterhistorisk kontext har 30-generationen två val; antingen att dela med sig av sina tolkningar eller, som Karlsson påpekade, förtränga och försumma de hemska upplevelsorna som väcker smärta – vilket komplicerar dialogen mellan generationerna.

De mångnyanserade tolkningarna kan även bero på den kommunistiska regimens stränga kontroll över det polska utbildningssystemet, och den polska massmedian. Den sovjetkommunistiska ledningen var, som nämnts tidigare, under många år noga med att förtiga sin relation till 1900-talets katastrofhistoria vilket självklart ger avtryck i det polska kollektivets tolkningar. Under åren av kommunistiskt förtryck formades den polska nationella historiekulturen av den sovjetkommunistiska ledningen i Moskva. Den svenska historikern, Barbara Törnqvist-Plewa diskuterade denna sovjetpåverkade ”polonisering”, eller snarare nationalisering av historiska händelser – det vill säga hur specifika historiska fragment (framförallt relaterade till de nazistiska och kommunistiska brotten) kom att modifieras och

färgas av det polska nationella sammanhanget (som då var under kommunistisk kontroll). Denna manipulation ledde till ett icke-bruk av den kommunistiska historien.

Under senare år har den polska historiekulturen dock genomgått en dynamisk utveckling. Detta beror på att en stor del av det polska kollektivet präglas av en antikommunistisk politik som partiet PiS förespråkar, vilket påverkar polackernas bearbetning och tolkning av det förflutna. Det finns även en strävan efter att identifiera, och reflektera kring den kommunistiska regimens brott mot mänskligheten – en uppgift som drivs av IPN (Instytut Pamięci Narodowej – Institutionen för det nationella minnet) vilket successivt har lett till en rättfärdigande återupptäckt av det förflutna. I många år stod de nazistiska brotten i centrum för den polska historiekulturen men sedan Sovjetunionens fall har flera stalinistiska brott infogats och bearbetats i denna kultur. Den kommunistiska historien har restaurerats och brukas nu i den polska historiekulturen, parallellt med det nazistiska förflutna. Det bör dock påpekas att PiS och IPN i stor grad använder sig av ett politiskt historiebruk, vilket bör betraktas som en ytterst tendentiös användning av historien.

Här kommer vi in på den kanske mest omdebatterade faktorn i historievetenskaplig forskning, nämligen historien som subjekt. Hur historien hålls vid liv och tolkas avgörs av specifika förmedlare av historien, så som mediedebatter eller historieböcker (både på grundskolenivå och mer akademisk nivå). Dessa förmedlare är konstruerade av subjekt, det vill säga individer som formulerar sina tolkningar av det förflutna (exempelvis historiker). Flera böcker i det polska samhället är dessutom författade av historiens vinnare, det vill säga antikommunister eller antinazister. Det kan också handla om författare som dyrkar dessa brottsregimer. Detta skapar ett problem när den yngre generationen vill lära sig historien, vilket den kan göra på två sätt; antingen genom att läsa en bok (alternativt granska ett monument, eller se en dokumentär), eller genom att fråga ett vittne till historien (om denne ens vill diskutera det förflutna). Oavsett vad den yngre individen väljer att göra, kommer den inhämtade kunskapen att grundas på en subjektiv tolkning av det förflutna. Kunskap är dessutom individuellt, vad du vill lära dig och vad du intresserar dig av är en personlig faktor. Det går därför inte att se generationerna som specifika enheter, då alla individer inom varje generation har olika intresse för historia. Detta speglar sig följaktligen i historiekulturen, det vill säga vilken historia som faktiskt bearbetas bland specifika grupper i det polska samhället, men även hur historien brukas. Alla dessa förklaringar och många fler är en anledning till att det förflutna utgör en svårtolkad och komplex dimension för polackerna, vilket är en utmaning för det polska samhällets kollektiva minne. Att ta hänsyn till är dock att denna forskning är grundad på ett tämligen begränsat källmaterial – kanske hade en mer omfattande

studie kunnat leda till ett annorlunda svar.

Utifrån de svar som jag analyserat, kan denna uppsats betraktas som ett bevis på att historieforskare borde engagera sig i en mer övergripande komparativ forskning kring nazism och kommunism. Detta på grund av att polackernas svar har visat sig väldigt nyanserade – det finns ingen djupgående överenskommelse och framförallt ingen etablerad sanning i det polska samhället. Att förmedla och bearbeta en feltolkad historia kan dessutom leda till en odling av negativa uppfattningar i ett samhälle, och i värsta fall en mer eller mindre omfattande konflikt grundad på falska belägg.

Som förslag på vidare forskning har jag en hel del idéer som är synonyma med min studie, och som följaktligen ryms under ramen för socialhistorisk forskning, så som minnes- eller kulturstudier. Sökarljuset borde enligt mig riktas mot andra grupper, så som ukrainare, tyskar eller ryssar, som alla på ett eller annat sätt är kopplade till andra världskrigets händelser – vilka historiska fragment och uppfattningar bearbetas av kollektivet i dessa länder? Går det att se ett tydligt mönster eller skiljer sig historiekulturen inom dessa länder?

Det skulle även vara spännande att utföra en liknande studie på polacker bosatta i ett annat land, så som exempelvis Sverige. Påverkas dessa polacker av den lokala historiekulturen? Eller är deras föreställningar kring det förflutna synonyma med det polska kollektivets?

Ovanstående frågeställningar har tyvärr inte kunnat rymmas inom ramen för denna studie, utan återstår för andra forskare att besvara. Att skriva in nazism och kommunism i en sammanflätad berättelse kräver en bredare historiekulturell analys och framförallt, som nämnts tidigare, ett samarbete mellan forskare från olika nationer. Denna uppsats utgör endast ett litet fragment i den kontroversiella forskningen kring nazism och kommunism som jämförelseobjekt.

5. Referenser

5.1 Källmaterial

Intervju med Kataryna (2013-04-11).
Intervju med Klaudia (2013-04-12).
Intervju med Kondrat (2013-04-09).
Intervju med Kuba (2013-04-11).
Intervju med Lech (2013-04-15).
Intervju med Lilka (2013-04-15).
Intervju med Lolek (2013-04-17).
Intervju med Lucja (2013-04-19).
Intervju med Marcin (2013-04-10).
Intervju med Marek (2013-04-07).
Intervju med Martyna (2013-04-07).
Intervju med Mikolaj (2013-04-14).

Ljudfilerna och det transkriberade materialet finns arkiverat hos författaren.

5.2 Litteratur

Applebaum, Anne. *Gulag: De sovjetiska lägrens historia*, Stockholm 2004.

Banaszak, Dariusz. Biber, Tomasz, Leszczynski, Maciej. *Ilustrowane dzieje polski*, Poznan 1998.

Bjarne Larsson, Gabriella. (red.), *Forma historia: metodövningar*, Lund 2002.

Butler, Rupert. *Gestapo: Hitlers hemliga polis 1933-1945*, Hallstavik 2007.

Butler, Rupert. *Stalins hemliga polis: Tjekan, OGPU, NKVD, KGB: från 1917 till 1991*, Hallstavik 2007.

Courtois, Stéphane. ”Kommunismens brott” i Stéphane Courtois, Nicolas Werth m.fl., *Kommunismens svarta bok: Brot, terror, repression*, Stockholm 1999.

Dahlgren, Stellan & Florén, Anders. *Fråga det förflutna : En introduktion till modern historieskrivning*, Lund 1996.

Davies, Norman. *Rising '44: 'The Battle for Warsaw'*, London 2003.

Estvall, Martin. ”Vi är som vanliga människor: att skapa muntliga källor med meningsmotståndare” i Malin Thor och Lars Hansson, *Muntlig historia*, Lund 2006.

- Johnsson, Peter. *Polen i Historien*, Stockholm 2011.
- Johnsson, Peter. *Stalins mord i Katyn*, Stockholm 2010.
- Karlsson, Klas-Göran. *Europa och världen under 1900-talet*, Angered 1999.
- Karlsson, Klas-Göran. *Europeiska möten med historien: Historiekulturella perspektiv på andra världskriget, förintelsen och den kommunistiska terrorn*, Stockholm 2010.
- Karlsson, Klas-Göran. *Med folkmord i fokus: Förintelsens plats i den europeiska historiekulturen*, Forum för levande historia, Stockholm 2008:6.
- Karlsson, Klas-Göran. *Historia som vapen*, Stockholm 1999.
- Kvale, Steinar. *Den kvalitativa forskningsintervjun*, Lund 1997.
- Kwiatkowski, Piotr Tadeusz. *Pamięć zbiorowa społeczeństwa polskiego w okresie transformacji*, Warszawa 2008.
- Lundell, Valter. *Den goda tanken och den onda erfarenheten: Om den kommunistiska brottshistoriens omstridda plats i den svenska historiekulturen*, Lund 2011. (Finns även tillgänglig på internet:
http://www.hist.lu.se/fihd/publikationer/Den_goda_tanken_och_den.pdf).
- Malia, Martin. "Judging Nazism and Communism" i *National interest*, nr 69, hösten 2002.
- Portelli, Alessandro. *The Peculiarities of Oral history*, Oxford 1981.
- Thor, Malin. *Oral history: Mer än en metod*, Historisk tidskrift 2001:3.
- Thor, Malin & Hansson, Lars. *Muntlig historia*, Lund 2006.
- Thompson, Paul. *The Voice of the Past: Oral History* (3rd ed.), Oxford 2000.
- Törnqvist-Plewa, Barbara. *Mordet i Jedwabne: En utmaning för polackernas kollektiva minne. En analys av den polska debatten kring Jan Gross bok Sasiedzi ("Grannar")*, Historisk tidskrift 2003:3. (Finns även tillgänglig på internet:
http://www.historisktidskrift.se/fulltext/2003-3/pdf/HT_2003-3_395-416_tornqvist-plewa.pdf).

Törnqvist-Plewa, Barbara. & Bernsand, Niklas. *Painful Pasts and Useful Memories: Remembering and Forgetting in Europe*, Lund 2012.

Polens Martyrium: förhållanden under tyska ockupationen belysta av Polska informationsministeriet, Stockholm 1942.

5.3 Uppslagsverk

Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, *Wielka Powszechna Encyklopedia PWN*, band 10, Warszawa 2002.

Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, *Wielka Powszechna Encyklopedia PWN*, band 13, Warszawa 2003.

Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, *Wielka Powszechna Encyklopedia PWN*, band 19, Warszawa 2003.

5.4 Elektroniska källor

Memorial and Museum: Auschwitz-Birkenaus hemsida:

http://en.auschwitz.org/h/index.php?option=com_content&task=view&id=18&Itemid=1&limit=1&limitstart=3, (besöktes 2013-03-20).

PiS partiprogram från 2011:

<http://www.pis.org.pl/dokumenty.php?s=partia&iddoc=157>, (besöktes 2013-04-29).

TVN24

<http://www.tvn24.pl/raporty/katastrofa-smolenska,286>, (besöktes 2013-05-15).

6. Bilagor

6.1 Bilaga 1 (svenska)

Intyg

Detta intyg ämnar fastställa huruvida allt inhämtat material (anteckningar, e-post eller ljudinspelningar) som undertecknad har yttrat sig i under denna studie om polackers syn på olika aspekter av kommunism och nazism, får användas av Markus Luczak i forskningssyfte.

Det ovanstående specificerade materialet kommer att arkiveras och förbli i forskarens ägo och kommer endast att utnyttjas av andra personer om informanten här nedan har gett sitt godkännande.

Om informanten vill behålla sin anonymitet kommer detta att respekteras. Om sådant är fallet kommer informantens namn inte att lämnas ut, men materialet kommer att användas i studien.

Härmed intygar jag:

- Att allt material får användas av Markus Luczak i forskningssyfte.
- Att allt material får användas av andra forskare.
- Att allt material får publiceras och användas enligt ovanstående så länge min anonymitet bibehålles.

Datum:.....Ort:.....

Underskrift:.....

Namnförtydligande:.....

Personnummer:.....

Adress:.....

Telefon:.....Mobil:.....

E-post:.....

6.2 Bilaga 2 (svenska)

Intervjuguide

Denna intervju avser att kartlägga hur olika generationer av polacker ser på specifika aspekter inom kommunism och nazism (ideologierna, diktatorerna, ockupationerna av Polen år 1939, lägren och terrorapparaterna) och kommer att utgöra grunden för det analytiska avsnittet i min kandidatuppsats i historia. Frågorna nedan är inte alltid klart avskilda vilket kan leda till att svaren går in i varandra.

Inledande personliga frågor till polacker födda 1930-talet:

- 1) Var bodde du under den inledande fasen av andra världskriget?
- 2) Flyttade du någon gång under andra världskriget?
- 3) Har någon nära släkting eller annan betydelsefull person till dig omkommit i anknytning till andra världskriget?
- 4) Har någon nära släkting eller annan betydelsefull person omkommit under med de kommunistiska åren?

Inledande personliga frågor till polacker födda på 1960-talet:

- 1) Var bodde dina föräldrar under den inledande fasen av andra världskriget?
- 2) Flyttade dina föräldrar någon gång under andra världskriget?
- 3) Flyttade dina föräldrar någon gång under de kommunistiska åren?
- 4) Har någon nära släkting eller annan betydelsefull person till dig omkommit under de kommunistiska åren?

Inledande personliga frågor till polacker födda på 1990-talet:

- 1) Var bodde dina far- och morföräldrar under andra världskriget?
- 2) Var bodde dina föräldrar under de kommunistiska åren?
- 3) Flyttade dina far- och morföräldrar någon gång under andra världskriget?
- 4) Flyttade dina föräldrar någon gång under de kommunistiska åren?
- 5) Har någon nära släkting eller annan betydelsefull person till dig omkommit under de kommunistiska åren?

Huvudfrågor till varje generation (fas 1):

1) Hur ser du på Adolf Hitler respektive Josef Stalin (som maktutövare)?

Följdfrågor: Varför? Dominerar skillnader eller likheter mellan dessa? Vilka skillnader och/eller likheter kan du identifiera? Kan du identifiera några positiva aspekter hos dessa diktatorer? Vilken diktator var värst? Varför?

2) Hur ser du på den nazityska respektive den sovjetiska ockupationen?

Följdfrågor: Varför? Dominerar skillnader eller likheter mellan dessa? Vilka skillnader och/eller likheter kan du identifiera? Kan du identifiera några positiva aspekter inom dessa ockupationer? Vilken ockupation var värst? Varför?

3) Hur ser du på de nazistiska koncentrationslägren respektive de sovjetiska arbetslägren (Gulag)?

Följdfrågor: Varför? Dominerar skillnader eller likheter mellan dessa? Vilka skillnader och/eller likheter kan du identifiera? Kan du identifiera några positiva aspekter inom dessa läger? Vilket läger var värst? Varför?

4) Hur ser du på den nazistiska terrorapparaten, Gestapo, respektive den sovjetiska terrorapparaten, Folkkommisariatet för inrikes ärenden (NKVD)?

Följdfrågor: Varför? Dominerar skillnader eller likheter mellan dessa? Vilka skillnader och/eller likheter kan du identifiera? Kan du identifiera några positiva aspekter inom dessa terrorapparater? Vilken terrorapparat var värst? Varför?

5) Hur ser du på nazism respektive kommunism (som ideologier, politiska rörelser, partier och stater)?

Följdfrågor: Varför? Dominerar skillnader eller likheter mellan dessa? Vilka skillnader och likheter kan du identifiera? Kan du identifiera några positiva aspekter inom dessa ideologier? Vilken ideologi var värst? Varför?

6) Hur ser du på Tyskland respektive Ryssland idag?

Följdfrågor: Varför?

Huvudfrågor till varje generation (fas 2):

- 1) Vad känner du när du hör ordet "Molotov-Ribbentroppakten"?
Vad tänker du på när du hör ordet "Molotov Ribbentroppakten"?
- 2) Vad känner du när du hör ordet "Warszawaupproret"?
Vad tänker du när du hör ordet "Warszawaupproret"?
- 3) Vad känner du när du hör ordet "Poznanupproret"?
Vad tänker du när du hör ordet "Poznanupproret"?
- 4) Vad känner du när du hör ordet "Katynmassakern"?
Vad tänker du på när du hör ordet "Katynmassakern"?
- 5) Vad känner du när du hör ordet "Auschwitz"?
Vad tänker du när du hör ordet "Auschwitz"?